

LIBERTAS

Nr. 39-30

Marts-Juni 1999

Tema: Milton Friedman

Kapitalismens fremtid

Milton Friedman

Monetarismen

Niels Thygesen

Kapitalismens profet: Interview

Peter Kurrild-Klitgaard

Liberalisme, narkotika og Friedman

Gunnar Jacobsen

Christian Gandil

Christian Gandil 1907-99, in memoriam

Palle Steen Jensen

Arven

Christian Gandil

Anmeldelser

Milton & Rose D. Friedman: *Two Lucky People: Memoirs*

Joanne Gowa: *Allies, Adversaries, and International Trade*

Skat på ytringsfrihed

Jan E. Jørgensen

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personligfrihed.

Artikler og notiser – signerede eller usignede – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdethæfter alene forfatterne.

Tidsskriftet Libertas udkommer fire gange årligt og postomdelestil abonnenterne. Tidsskriftet er medlem af Foreningen af Danske Kulturtidsskrifter. Artiklerne indekseres i Dansk Artikelindeks.

Ansvarshavende redaktør:

Peter Kurrild-Klitgaard
Nørre Søgade 39, 3.t.h.
DK 1370 København K
Tel. 33 93 66 06
E-post: kurrild@libertas.dk

Redaktion iøvrigt:

Christopher Arzrouni, Kristoffer Bohmann, Morten Carmel, Lars Christensen, Hans Chr. Hansen, Nicolai Heering, Jens Hjul-Nielsen, Gunnar Jacobsen, Henrik Gade Jensen, Mikael Bonde Nielsen, Lisbeth Mie Nielsen, Ole Birk Olesen, Anders Wivel og Per Ørum-Hansen.

Indlæg

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art – f.eks. artikler, bog- og filmanmeldelser, noveller, essays og illustrationer (fotos, tegninger, diagrammer o.l.) – men påtager sig intet ansvar for materiale, der tilsendes uopfordret.

Indlæg sendes til redaktionen på 3.5" diskette (MS Word, WordPerfect eller AmiPro/WordPro) uden koder m.v., samt vedlagt som papirkopi.

Årsabonnement

Personligt (fire numre) kr. 190,00
Institutioner (fire numre) . kr. 350,00

Tillæg for levering udenfor**Danmark og Færøerne**

Grønland kr. 50,00
Øvrige Norden kr. 25,00
Øvrige Europa kr. 30,00
Øvrige udland kr. 65,00

Adresseændringer

Adresseændringer bedes meddelt selskabet Libertas' forretningsfører.

Udebliver Libertas, kan erstatningseksemplar rekvireres hos postvæsenet.

Libertas Selskabet

Selskabet Libertas er en uafhængig og ikke-partipolitisk gruppe af personer bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi.

Forretningsfører (administration & regnskab)

Sune Wæsel
Howitzvej 63A, 3.th.
2000 Frederiksberg
Tel./fax. 38 34 30 36
E-post: libertas@libertas.dk

Sekretær (arrangementer & aktiviteter)

Christopher Arzrouni
Tulipanhaven 96
2765 Smørum
Tel. 44 65 35 71
E-post: cha@libertas.dk

Præsidium

Charlotte Albjerg, Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Kristoffer Bohmann, Otto Brøns-Petersen, Henrik Carmel, Morten Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Hans Chr. Hansen, Jens Frederik Hansen, Nicolai Heering, Morten Holm, Gunnar Jacobsen, Henrik Gade Jensen, Palle Steen Jensen, Tage Sværke Jessen, Martin Jul, David B. Karsbøl, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi Laursen, Lisbeth Mie Nielsen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Ole Birk Olesen, Mike Polczynski, Steen Steensen, Casper Thorsted Sørensen, Dan Terkildsen, Sune Wæsel, Finn Ziegler & Per Ørum-Hansen.

WWW-hjemmeside

www.libertas.dk

E-post liste

libertas-list@libertas.dk

Indhold

Kapitalismens fremtid 3 <i>Milton Friedman</i>	Arven 25 <i>Christian Gandil</i>
Monetarismen 10 <i>Niels Thygesen</i>	Anmeldelser 26 Milton & Rose D. Friedman: <i>Two Lucky People: Memoirs</i> Joanne Gowa: <i>Allies, Adversaries, and International Trade</i>
Kapitalismens profet: Interview med Milton Friedman 16 <i>Peter Kurrild-Klitgaard</i>	Bidragydere til dette nummer 30
Liberalisme, narkotika og Friedman 21 <i>Gunnar Jacobsen</i>	Skat på ytringsfrihed 31 <i>Jan E. Jørgensen</i>
Christian Gandil 1907-99, in memoriam 24 <i>Palle Steen Jensen</i>	

Kapitalismens fremtid

Den vestlige verdens velstand skyldes ikke statslig planlægning men fri markedsøkonomi, hedder det i denne artikel fra 1976.

Af *Milton Friedman*

Sverige har i årtier været et land, hvor der har hersket konkurrence. Det er naturligvis rigtigt, at forretningsfolk er mere tilbøjelige til at rose konkurrence, når de ikke selv er indblandet, men Sverige har haft den store dyd at være et land med en stort set åben økonomi, som har måttet konkurrere på internationalt plan, og konkurrence fra udlandet er næsten altid mere effektiv end anden form for konkurrence.

Når jeg i USA bliver spurgt, hvad jeg ville gøre for at fremme større konkurrence i det amerikanske samfund, svarer jeg altid med følgende spørgsmål: "Hvis man skulle vedtage en lov, der kun havde det ene formål, nemlig det at fremme konkurrencen, hvordan skulle en sådan lov så se ud?" Jeg får mange svar på dette. Nogle vil fordoble vort anti-trust departements budget, og nogle vil fastsætte en grænse for handels- og industriforetagenders størrelse. Mit eget svar er meget mere enkelt. Jeg ville lovgive efter rene frihandels-principper på internationalt plan. Dette vil bidrage mere til at fremme konkurrencen end nogen anden foranstaltning. Jeg føler mig ligeledes overbevist om, at en af Sveriges stabiliseringsfaktorer og en af grundene til Sveriges velstand samt dets effektive økonomi skyldes, at man i meget høj grad følger frihandels-princippet i international handel, hvilket har skabt konkurrence udefra.

Jeg vil nu gå over til mit emne, "Kapitalismens fremtid". På en måde er ethvert moderne samfund kapitalistisk, hvis man ved et kapitalistisk samfund forstår et samfund, som anvender og har rådighed over en stor fysisk kapital. Der findes intet moderne samfund, om hvilket man ikke kan sige dette. Sovjetunionen disponerer over stor kapital såvel som Sverige, USA, Storbritannien eller andre lande. Det virkelige problem er ikke kapitalismens fremtid i denne betydning, for i denne betydning er kapitalismen sikker på at overleve. Det egentlige spørgsmål er, hvem der kontrollerer kapitalen, om kapitalen er under det offentlige eller dets forskellige institutioners kontrol eller om den kontrolleres af enkeltpersoner, som ejer den. I denne betydning er det, vi taler om, ikke kapitalismens fremtid, men en fri markedskapitalismes, den konkurrerende kapitalismes fremtid.

Yderligere er problemet ikke markedernes fremtid, for netop fordi ethvert moderne samfund er kapitalistisk, forstået således, at det anvender store mængder kapital, så er et moderne samfund også et markeds-samfund. Det er almindeligt at simplificere diskussionen om økonomisk organisation ved at lade, som om der var to alternative metoder, efter hvilke man kunne indrette en økonomi: Den styrende og centraliserede samt den frivillige udvekslingsmetode eller markeds-økonomi. Det er to ideelle eksempler, men det er en simpel kendsgerning, at det er umuligt at styre en stor moderne økonomi udelukkende ved direktiver.

Hovedparten af Sovjetunionens ressourcer bliver faktisk udnyttet gennem markedsmekanismen. Dette gælder ikke

alene små private landbrug, som er i stand til at producere 1/3 af Ruslands fødevarer på 2-3 pct. af det opdyrkede areal, men i en langt mere fundamental betydning, nemlig at regeringen må ty til markederne for at få folk til at gå på arbejde ét sted fremfor et andet. Markedsmetoden er den eneste, som kan anvendes til at indrette et moderne samfund. I det statskapitalistiske samfund er markedsfunktionen imidlertid forvredet. Markederne må først og fremmest anvendes til at afbøde den skade, der forårsages ved direktiver, og derfor har man direktiver, der modvirker effektivitet og markeder, som stræber efter effektivitet, og disse to modarbejder hinanden. Det, jeg således taler om, er hverken kapitalismens eller markedernes fremtid. De er begge sikret. Det, jeg taler om, er fremtiden for den særlige sammensætning af faktorer, som i de vestlige lande har medført den enorme succes på det folkelige, politiske og økonomiske område indenfor de sidste to århundreder: Nemlig den fri markedskapitalisme eller konkurrence.

Her taler vi også om den politiske friheds fremtid. Det, vi egentlig taler om, er, om den bevægelse, som har fundet sted i de sidste årtier over det meste af verden henimod en centraliseret kollektivistisk økonomi og et ensrettet politisk system, vil nå sit mål, om vi vil fortsætte i denne retning, indtil alle de store lande i den vestlige verden har fået et kollektivistisk præg, eller om vi vil standse denne tendens på dens omtrent sidste stadium, og i det mindste fastholde den, hvor den er, eller, hvad der er bedre, vende den og genskabe en større frihed for det almindelige menneske og den almindelige borger.

Én ting er givet, vi kan ikke fortsætte ad den vej, vi hidtil har fulgt. Det er umuligt, jeg vil tage mine eksempler først og fremmest fra USA, som jeg kender bedre end Deres land, men jeg tror, at hvad angår de fleste ting jeg siger om Amerika, vil det ikke være vanskeligt at finde lighedspunkter her. I de fleste henseender er Sverige faktisk gået længere i den retning, jeg taler om, end USA.

I USA er de samlede offentlige udgifter, det være sig federales, enkeltstats- og lokaladministrative inden for de sidste 40-50 år, altså perioden fra sidst i 20'erne til nu, steget fra under 10 pct. til over 40 pct. af nationalindkomsten. I 1928-29 lå offentlige udgifter på alle niveauer på ca. 10 pct. af nationalindkomsten, og 2/3 heraf var enkeltstats eller lokaladministrative udgifter. Forbundsregeringen i Washington brugte under 3 pct. af nationalindkomsten, og dette gjaldt hele perioden fra USA's oprettelse i slutningen af det 18. århundrede, med undtagelse af perioder under større krige. Hvis man på den ene side ser bort fra krigen mellem enkeltstaterne eller borgerkrigen, hvis man på den anden side ser bort fra 1. verdenskrig, så har forbundsregeringens udgifter mellem år 1800 og 1929 aldrig oversteget 3 pct. af nationalindkomsten. Udgifter afholdt af enkeltstater eller lokaladministrationen var omtrent dobbelt så høje. I dag er billedet vendt. Forbundsregeringen bruger ca. 25-27 pct. af nationalindkomsten, eller ca. 10 pct. mere end i 1928. Enkeltstater og lokaladministrationers udgifter er ca. halvt så store som forbundsregeringens,

og begge tilsammen tegner sig for 40 pct.

Der findes intet magisk tal, men én ting er sikkert, at skønt man var i stand til at forøge offentlige udgifter fra 10 pct. til 40 pct. i løbet af de sidste 50 år, kan man gå ud fra, at stigningen ikke vil blive fra 40 pct. til 160 pct. i løbet af de kommende 50 år. Så denne tendens må standses, men den kan godt fortsætte endnu et stykke tid. Jeg forstår, at her i Sverige ligger tallet på nær ved 60 pct. I Storbritannien ligger det på mellem 50 pct. og 60 pct. I mange lande i Europa, som Tyskland og Frankrig, er det af samme størrelsesorden. Desuden er dette ene tal ikke i sig selv en afgørende målestok for omfanget af offentlig styring. Det er simpelt hen en praktisk måde, hvorpå man betragter den forandring, som har fundet sted. Det offentlige styrer vor tilværelse på mange måder, som ikke afspejles i dets udgifter. Mange af de mest restriktive kontrolforanstaltninger, som vi er udsat for, medfører ikke offentlige udgifter. Så der findes intet magisk tal, men det er givet, at jo større dette tal er, jo mere tilbøjelig vil vi blive til at bevæge os bort fra et frit samfund og drive henimod et kollektivistisk, centralstyret samfund.

Når man skal bedømme kapitalismens fremtid, er det formålstjenligt at tale om nutiden og om fortiden. Vi bliver ved med i USA at omtale det amerikanske samfund som landet med det frie initiativ. Over hele verden betragter de fleste USA som inkarnationen af et kapitalistisk samfund, som den del af verden, hvor kapitalismen stadig har mest frit spil. Men dette er langt fra et nøjagtigt billede. Når man skal bedømme dette, er det meget vigtigt, at man gør sig klart, hvad vi mener med et frit kapitalistisk samfund. Som tidligere nævnt er forretningsverdenen ikke altid tilhængere af fuldkommen konkurrence, og Deres fortolkning af fuldkommen konkurrence er ikke altid den samme som min. Der findes to vidt forskellige definitioner af begrebet fuldkommen konkurrence eller fri markeds mekanisme. Den ene er, at handels- eller industrivirksohmheder skal være frit stillet til at gøre det, de vil. Det er den betydning, som forretningsverdenen har en tilbøjelighed til at tillægge udtrykket fri eller fuldkommen konkurrence. Men det er efter min opfattelse ikke den egentlige betydning, den betydning som er afgørende for et frit samfund. Den egentlige mening med et samfund med fri konkurrence er, at enhver er frit stillet til at etablere sig, til at fremstille varer og levere tjenesteydelser, forudsat at andre er villige til at købe dem. I denne betydning er meget få forretningsfolk gunstigt indstillet overfor den fri konkurrence. De er snarere stemt for at holde de andre væk. Dette er ikke noget nyt fænomen. Man vil erindre, at Adam Smith i sit berømte værk fra 1776, "Nationernes Velstand", siger, at "folk der handler med de samme varer mødes sjældent, ej heller til fornøjelse og adspredelse, og deres samtaler ender i en sammensværgelse mod offentligheden, eller i aftaler om et eller andet middel, hvormed priserne kan forhøjes".

Lad os se på forholdene i USA med hensyn til fri konkurrence og på spørgsmålet om at etablere sig. I USA kan jeg ikke uden videre oprette en bank eller køre taxa-kørsel, medmindre jeg får offentlig tilladelse hertil. Jeg må have tilladelse fra finansministeriet, hvis jeg ønsker at oprette en nationalbank eller fra bankkommissionen i en enkeltstat, hvis jeg ønsker at oprette en bank i en af Amerikas stater. Såfremt jeg ønsker at gå ind for taxa-kørsel, må jeg indhente tilladelse fra bystyret til at køre taxa, og den vil naturligvis være ret vanskelig at få. Jeg kan ikke påtage mig postfordeling, elektricitetsforsyning eller oprettelse af et telefonselskab. Der er monopol på disse

ting. Postvæsenet er et offentligt monopol. Elektricitetsforsyningen og telefontjenesten i USA er private monopoler kontrolleret af det offentlige, men jeg kan ikke begynde at konkurrere med dem.

Jeg kan ikke engang rejse penge på kapitalmarkedet for at starte et nyt foretagende, uden at jeg først har forelagt sagen til godkendelse hos børskommissionen (SEC). Denne kræver, at jeg forelægger en tegningsindbydelse, som, hvis den blev taget alvorlig, vil medføre, at der ikke var nogen, som ville købe de udbudte aktier. Børskommissionen har vist sig at være det mest effektive instrument, man endnu har skabt, til at ødelægge tegningsindbydelsers informative værdi. Hvis De nogen sinde har læst en sådan tegningsindbydelse, vil De opdage, at man er forpligtet til at sige, at dette her er naturligvis et meget, meget risikabelt foretagende, som ingen ved sin fornufts fulde brug vil ofre en øre på. Og det er meget dyrt at efterkomme disse krav. Jeg havde en meget god ven med en mindre virksomhed, som ønskede at skaffe nogle penge ved offentlig tegning af aktier. Efter at han havde brugt 150.000-200.000 dollars, opgav han det.

En fri markeds mekanisme burde medføre, at jeg kan få nogle til at låne mig penge, men det lader sig ikke gøre, i USA. Jeg kan ikke længere vædde med nogen om, hvad de fremtidige priser vil være på bomuld, majs eller sojabønner, uden at dette vil blive kontrolleret af et nyt offentligt organ, som er oprettet (jeg kan ikke huske dets navn eller initialer). Jeg har ikke beskæftiget mig ret meget med det. I de fleste amerikanske stater kan jeg hverken blive sagfører, læge, blikkenslager, bedemand, skønhedseksperter uden at have et bevis fra det offentlige, der viser, at jeg er kvalificeret dertil, osv. osv.

Og det er kun begyndelsen til det, vi vil blive udsat for i USA med hensyn til begrænsning i den fri markeds mekanisme. Desuden er der som allerede nævnt disponeret over 40 pct. af befolkningens indtægt af det offentlige. Det offentlige deltager i enhver handel. Vi omtaler USA som landet med det frie initiativ og konkurrence, men med hensyn til aktieselskaber er vi 48 pct. socialiserede. Ethvert aktieselskab i USA ejes for 48 pct. 's vedkommende af forbundsregeringen. Hvad indebærer et ejerforhold? Hvis man ejer 48 pct. i et selskab, er man berettiget til at modtage 48 pct. af udbyttet og skal omvendt bære 48 pct. af tabet. Dette er nøjagtig den stilling, som USA's regering indtager. Vi har en 48 pct. aktieselskabsskat. Af hver dollar, som et selskab tjener, går 48 pct. til forbundsregeringen. Har selskabet tab, vil 48 pct. af et sådant tab blive afholdt af det offentlige, forudsat at selskabet tidligere har haft tilstrækkeligt overskud til at modregne sine løbende tab.

For nogle år tilbage, da jeg var i Jugoslavien, anslog jeg, at forskellen i socialiseringsgraden mellem USA på den ene side og det kommunistiske Jugoslavien på den anden side lå på 16 pct. For på dette tidspunkt beregnede USA's regering sig 52 pct. af hver indtjent dollar selskabsfortjeneste og den jugoslaviske centralregering 16 pct. mere, eller 68 pct. Vi har forbedret det lidt. Vi er gået fra 52 til 48.

Ligeledes er hver enkelt af os stort set forbundsregeringens ejendom. For et par år siden havde jeg en diskussion i Washington med Ralph Nader. Med vilje førte jeg ham ind på emnet ved at udtrykke mit eget synspunkt, der går ud på, at lakmusprøven for en borgers interesse i individuel frihed er hans holdning overfor den lovgivning, der i mange lande påbyder motorcyklister at bære styrthjælm. Jeg fremførte det synspunkt, at dette var et eklatant indgreb i den personlige frihed, at den personlige frihed også omfatter frihed til at begå selv-

mord. Hvis noget menneske er så letsindig at ville køre på motorcykel uden styrthjælm, bør det være vedkommendes egen sag. Der er ingen berettigelse i, at det offentlige forhindrer dette. Nader gik ind på spørgsmålet og sagde, jo, det er alt sammen meget godt, at De siger sådan, men De ved, at hvis en letsindig motorcyklist uden styrthjælm kommer ud for et ulykkestilfælde og falder over på fortovet, vil der komme en ambulance fra en offentligt støttet ambulancetjeneste og samle ham op. Den bringer ham til et offentligt støttet hospital. Han vil blive begravet på en offentligt støttet kirkegård, og hans kone og børn vil herefter modtage offentlig støtte. Jeg var enig med ham og sagde, men hør nu lige her, det, De siger, betyder faktisk, at hver enkelt af os vandrer rundt med et skilt på ryggen, hvor der står "Forenede Staters ejendom—må ikke gennemhulles, foldes eller beskadiges".

Vi er altså kommet langt væk fra friheden. Godt, vil De måske sige, det er udmærket, De taler om økonomisk frihed. Når alt kommer til alt, så er aktieselskaber aktieselskaber, her er det kun penge, det drejer sig om. Hvad med politisk frihed? Vi er også kommet langt med hensyn til begrænsninger i den politiske frihed. Et af de mest omdiskuterede emner i offentlig amerikansk debat er, at der næppe findes en stor forretningsmand, som frit vil udtrykke sig om kontroversielle offentlige sager, som har noget at gøre med kontrol fra offentlige myndigheder. Når en stor forretningsmand ønsker at udtrykke et standpunkt, som er negativt overfor en offentlig myndigheds indstilling, må han lige kaste et blik til siden for at se, hvad skattemyndighederne har til hensigt at foretage sig med hans selvangivelse næste dag. Ligeledes må han kaste et blik til den anden side for at passe på, om antitrustdepartementet ikke er efter ham, og så har han også en række andre ting at tage hensyn til.

For nogle år tilbage, da præsident Ford for første gang blev præsident, indbød han til et såkaldt topmøde af ledere fra hele USA for at diskutere, hvad der burde gøres med hensyn til inflationen. Dette topmøde resulterede i et såkaldt "Bekæmp Inflationen Nu program". Det var et dårligt program. Det indeholdt meget lidt om inflation. Men der var ikke en eneste betydningsfuld amerikansk forretningsmand, som stod op og sagde noget imod det. Hvorfor ikke? Fordi ingen forretningsmand faktisk har talefrihed. Man kan høre forretningsfolk ytre sig i banale vendinger om fordelene ved det liberale system, om politisk frihed og anden frihed, men se lige på den debat, som i øjeblikket finder sted omkring præsident Carters energiforslag. Dette energiprogram er rædselsfuldt. Hvis det bliver til lov, vil det medføre et alvorligt amerikansk skridt henimod den ensrettede stat, med centralisering og statskontrol. Dette vil ramme vigtige forretningsmæssige interesser dybt og hårdt. Nogle få forretningsfolk og virksomheder har tilstrækkeligt mod til at fremkomme med deres synspunkter herom, men selv de har udtrykt deres synspunkter meget moderat. Meget få har lyst til at stå frem offentligt og sige det, som jeg nu her siger.

Men så vil De sige til mig, godt, det er politisk frihed, — men det er forretningsfolks politiske frihed, og det er lige meget. Det som betyder noget, er de intellektuelles politiske frihed. Udmærket, lad os se på mine professor-kolleger og ikke bekymre os om forretningsverdens topfolk. Lad mig spørge, hvor mange universitetsprofessorer er villige til offentligt at udtrykke deres modstand mod den amerikanske videnskabsfond (National Science Foundation), som yder dem forskningsbevillinger. Lad mig spørge dem inden for lægevidenskaben,

hvor mange medicinske professorer vil ikke betænke sig, før de offentligt fremsætter udtalelser mod socialisering af lægevidenskaben. Visse af dem—og jeg respekterer dem for det—har haft mod og vilje til at gøre det. Men jeg bebrejder ikke dem, som har undladt at gøre det. De fleste af dem modtager støtte til deres forskning fra det amerikanske forskningsråd (National Institutes of Health). Hvorledes kan jeg bebrejde dem, hvis de er uvillige til at tage standpunkter, der vil medføre, at de kilder, der støtter deres forskning, ophører? Kan der da være nogen tvivl om, at dette er en alvorlig begrænsning i deres talefrihed?

En meget stor del af alle midler, som anvendes til højere uddannelse i USA, ydes af forbundsregeringen. Der findes ikke noget system, hverken i Deres land eller i mit, som har en mere skadelig virkning på indtægtsfordelingen, end finansieringen af den højere uddannelse. Både her i Sverige og i USA betaler de, som ikke går på universiteterne, skat for at støtte dem, som går på universiteterne. Universitetsstuderende kommer fra de højere indtægtsgrupper. Hvis de tilfældigvis hører til den minoritet, som kommer fra de mindrebemidlede gruppe, vil de selv komme til at tilhøre den højere indtægtsgruppe, og således har man et system, hvorefter de med lavere indtægter betaler skat til fordel for dem med højere indtægter. Hvor ofte hører vi universiteterne beklage sig over dette forhold? De tøver ikke med at udtrykke sig som tilhængere af lighed, men ikke når det skader dem eller ikke interesserer dem. Jeg bebrejder dem det ikke. De handler som menneskelige væsener, men lad os ikke gøre os nogen falsk forestilling om, at vi har politisk frihed eller talefrihed. Jeg har ofte udtalt, at de eneste mennesker i USA, som har virkelig talefrihed, er dem, som indtager min heldige stilling, folk som har tidsbegrænsede stillinger ved private universiteter, og som er lige ved at skulle trække sig tilbage.

Jeg vil gå videre fra talefrihed til pressefrihed. Jeg ved ikke, hvor mange af mine tilhørere der så en notits i en avis for nylig, som efter min mening var af meget stor betydning. Det havde noget at gøre med den engelske avis London Times. Trykkeriarbejdernes fagklub på London Times forhindrede bladets udgivelse, fordi London Times den pågældende dag indeholdt en artikel om forsøg fra fagforeningernes side på at udøve kontrol med bladets redaktionelle indhold. Hvad er der sket med pressefriheden? Man har pressecensur, ikke offentlig censur, men en censur udøvet af en selvvalgt arbejderorganisation.

Jeg skynder mig at sige, at USA stadig i overvejende grad er et liberalt samfund, og at der stadig i stort omfang findes frihed for det enkelte individ, mere end i de fleste samfund. Folk har stadig større mulighed for at sige deres mening, skrive og sige, hvad de har på hjerte, end i de fleste andre samfund, og dog er vi meget, meget langt fra den fuldstændige og virkelige frihed, hvad angår økonomisk udfoldelse samt yrings- og pressefrihed og ret til at bestemme sin tilværelse—frihed i dens videst mulige betydning.

Med hensyn til fortiden, så var efter min opfattelse det nærmeste, vi nåede i retning af frit initiativ, det 19. århundrede, både i Storbritannien og USA og i størstedelen af Europa. Det er meget vigtigt at skelne myten, som er groet op omkring det 19. århundrede, fra realiteterne. I mange historiebøger såvel som fra datidens skriftlige indlæg vil man læse, at det 19. århundrede i USA og i Storbritannien var en periode med skrupelløse industrifyrster, en periode da kapitalistiske undertrykkere holdt de fattige nede, gjorde dem stadig fattigere, og samlede al rigdom sammen til sig selv. Dette er en absolut

myte. Intet århundrede har bragt større forbedringer for det enkelte individ eller større muligheder for den almindelige borger.

I mit eget land USA var det 19. århundrede en periode, da millioner af mennesker kom fra alle verdens lande hertil, tomhændede, kun medbringende sig selv. De blev optaget i samfundet, og de var i stand til at skabe sig en bedre fremtid. De var i stand til at skabe bedre livsvilkår for deres børn og børnebørn. Sverige bidrog til USA's fremgang ved at sende strømme af indvandrere af sted, som har befolket Minnesota og mange andre områder i det mellemste vesten. De kom ikke til USA for at blive undertrykt af industrimagnater, men for at forbedre deres kår, og det lykkedes, om end ikke som de havde drømt om, så dog nok til, at strømmen fortsatte. Hvis de første nybyggere ikke havde haft heldet med sig, ville de næppe være blevet efterfulgt af andre. Der ville ikke være kommet flere. Men der kom nye indvandrere år efter år, i en lang periode og resultatet blev et mirakel. Hvordan opnåede man dette resultat? Ikke ved at en forbundsregering planlagde det, ikke gennem et patriarkalsk samfund. Det skete, fordi regeringen ikke blandede sig i det, fordi man nærmede sig så nært til et liberalt samfund og en frihed, som verden hidtil aldrig havde set.

Det er værd at bemærke, at den fri markeds mekanisme var effektiv ikke alene med hensyn til at fremme kontinentets erobring, samt forbedringer i produktion og produktivitet, men at den også fremmede velgørelse og frivillige aktiviteter. Det 19. århundrede i USA var måske den periode i historien, hvor frivillig velgørelse nåede sit højdepunkt. Det var en periode, hvor man oplevede væksten i oprettelsen af private hospitaler, hvor privatstøttede hospitaler blev oprettet overalt i landet. Det var i den periode, Carnegie bibliotekerne blev oprettet, det var en periode, hvor hundreder og atter hundreder af private gymnasier og universiteter blev oprettet overalt i landet fra kyst til kyst. Det var en periode, hvor Foreningen til Dyrenes Værn blev oprettet, og en periode, hvor udenlandsk missionsvirksomhed bredte sig. Ligemeget hvilken er der næppe en frivillig aktivitet, der ikke blomstrede i denne periode. Det samme gjaldt Storbritannien. I de sidste 40 år har Storbritannien haft et offentligt hospitalsvæsen, og alligevel befinder 3/4 af sengepladserne i Storbritanniens hospitaler sig i dag i hospitaler, som blev bygget før år 1900 ved privat velgørelse. Det er derfor en stor misforståelse at betragte det 19. århundrede som industri- og handelsfyrsternes tidsalder. Det var ikke tilfældet. Det var en periode med usædvanlig fremgang i de muligheder, der bød sig for den almindelige borger.

Det interessante spørgsmål er, hvad der skabte denne ændring? Hvordan kan det være, at på et tidspunkt, da det frie initiativ var fremherskende og derved opnåede alt, som dets fortalere havde sagt, da Adam Smiths læresætning var blevet accepteret og havde givet resultat, at samfundsforanstaltningerne da bevæger sig bort fra liberalismen og henimod kollektivismen.

Udviklingen er skabt gennem en temmelig uheldig kombination—en kombination af velmenende mennesker, som prøvede at gøre godt, og som i deres egen særlige interesse prøvede at udnytte det offentliges magt til egne formål. Det mest ekstreme eksempel af denne art i USA var oprettelsen af den Mellemstatlige Handelskommission, som skulle kontrollere jernbanerne. Denne foranstaltning blev fremmet af reformivrige folk, som mente, at jernbanedrift var et monopol og udnyttede befolkningen. Men den blev også fremmet fra jern-

banernes side, fordi man havde været uheldig med opretholdelsen af prisfastsættelsesordningerne. De blev klar over den mulighed, som reformatorerne gav dem til at få regeringen til at gennemføre prisfastsættelsen for dem, og sådan gik det. Man oprettede den Mellemstatlige Handelskommission. Dagen efter oprettelsen vendte de velmenende reformatorer sig til andre reformer. Jernbaneembedsmændene gik i gang med arbejdet, og den Mellemstatlige Handelskommission var i mange år den organisation, som satte jernbanerne i stand til at gennemføre prisfastsættelsen over hele landet, og dette er fortsat.

Ændringen i retning af kollektivismen ville imidlertid ikke være sket, hvis den ikke var blevet ledsaget af en forandring i den politiske filosofi, fra troen på individuelt ansvar til troen på samfundsmæssigt ansvar. Den bedste vurdering af denne ændring er efter min mening fremsat i en kendt bog, som først blev udgivet i 1905 og derefter i revideret udgave i 1914, af en engelsk jurist A. V. Dicey, kaldet "Forelæsninger om forholdet mellem lovgivning og den offentlige mening i England i det 19. århundrede". Dicey fremhæver, at allerede i 1880'erne og 1890'erne var den offentlige mening i Storbritannien begyndt at slå om fra troen på laissez-faire og individualisme og i stedet søge mod socialisme og kollektivismen. Han stillede spørgsmålet, hvorledes går det til? Hvis man ser på de objektive kendsgerninger, så var Storbritannien i blomstring. Levestandarden var opadgående. Storbritannien indtog mere end nogen sinde en fremstående position i verden. Hvordan kunne det da være, at netop på dette tidspunkt bevægede man sig bort fra individualismen og mod kollektivismen? Hans svar er, synes jeg, meget tankevækkende. Han hævder, at argumentet for kollektivismen er meget enkelt. Der er altid under her i verden. Hvis der eksisterer et onde, må man skaffe sig af med det. Benyt loven. Når alt kommer til alt, kan man ikke lade det onde fortsætte. Det er et enkelt svar. På den anden side, sagde han, er forsvaret for individualisme spidsfindigt og indviklet. Hvis der måske er et problem, så vil vi gøre større fremskridt henimod dets løsning ved at lade mange enkeltpersoner prøve for sig selv og samarbejde frivilligt end vedtage en lov. Fordi begrundelsen for et frit liberalt samfund er spidsfindigt og indviklet, kan troen på et sådant samfund kun bevares, så længe der findes en positiv forudsætning, som begunstiger den. I det øjeblik, forudsætningen forsvinder, vil den naturlige tendens være, at man vender sig til autoriteten.

Men lad mig fremsætte denne påstand på en helt anden måde. De af os, som har været så heldige at være født og opdraget i et frit samfund, har en tilbøjelighed til at betragte det som noget ganske naturligt. Vi har tilbøjelighed til at betragte et sådant samfund som menneskehedens naturlige udvikling. Men det er ikke tilfældet. Det er faktisk en af de største undtagelser. Menneskehedens historie er en beretning om tyranni og elendighed. Det er kun under særligt gunstige forhold, at mennesket har været i stand til at bryde ud af tyranniets og elendighedens lænker. På mange måder kan et frit samfund sammenlignes med en usikker balanceakt. Den indeholder i sig selv spiren til selvødelæggelse. For at opretholde et frit samfund, må vi tillade frihed for dem, som ønsker at ødelægge det.

Under vil der altid være. Det fuldkomne hører til i en anden verden. Her i verden vil vi altid have problemer, og der vil altid være en naturlig trang til at sige, lad os gøre noget, lad os benytte loven. Kun en stærk tro på, at interventionsmetoden er forkert, en stærk bekræftende tro på fordelene ved frihed og individuelt ansvar kan forhindre dannelsen af særlige

interventionsforanstaltninger, som til sidst vil nå et punkt, hvor de ødelægger systemet.

I USA begyndte ændringerne i den intellektuelle indstilling bort fra individuelt ansvar til et samfundsmæssigt ansvar i det 19. århundrede og sejrede i visse henseender totalt i 1920'erne. Dog skete den virkelige bevægelse henimod et kollektivistisk samfund ikke før i 1930'erne, under den store depressionsperiode, hvor der opstod meget alvorlige sociale problemer.

Igen illustrerer den reaktion, som fremkaldtes af den store depression, vanskeligheden ved at bevare et frit samfund. Selv i dag vil man sige: "De siger, at De er tilhænger af et frit samfund. Det er sikkert og vist, at regeringen måtte gribe ind for at gøre noget ved den store depression, som var skabt på grund af manglerne i det privat-kapitalistiske system". Dette er igen en af de myter, som man godkender, fordi den så ofte bliver gentaget. Den store depression i USA blev ikke fremkaldt af det privatkapitalistiske system. Den blev fremkaldt ved det offentlige dårlige administration. Den blev fremkaldt ved, at centralbanksystemet ikke fulgte de retningslinier, der blev givet ved dets oprettelse i 1914. Det er vanskeligt at finde et tydeligere eksempel på, at en stor katastrofe blev fremkaldt ved en fejl i offentlig politik. Men det var det privatkapitalistiske system, som fik skylden. Det privatkapitalistiske system fik skylden, fordi det ikke havde noget talerør gennem pressen. Staten og dens organer har næsten monopol på dette. Man kan læse beretningerne udgivet af centralbanksystemet fra det tidspunkt, hvor det blev oprettet i 1914 helt op til nutiden, og man skal søge med lys og lygte for at finde nogen indrømmelse af, at man nogen sinde har gjort en fejl. Når alt går godt, beviser det kun, hvor godt systemet er, og når det går dårligt, viser det, hvor vanskelige problemerne er, som man skal bekæmpe. Naturligvis nævner beretningerne altid, hvor dårlige forholdene ville have været, hvis man ikke havde haft situationen under kontrol. Selv den gang depressionen var på sit højeste, selv efter at centralbanksystemet fremkaldte den største bankkatastrofe i Amerikas historie, den gang et system, som var blevet indført for at forhindre banksammenbrud, sluttede den sig til de andre banker og lukkede i en uge. Hvis vi læser årsberetningen for 1933, vil vi se, at man lykønsker sig selv med, hvor godt man har klaret problemerne.

Men i hvert fald, da den store depression først var der, krævede den naturligvis offentlige indgreb i et forsøg på at gøre noget af skaden god igen, og den var i USA en katalysator, som udkrystalliserede en udvikling, der i vist omfang involverede det offentlige.

Ændringen mod et kollektivt samfund og bort fra den fri markeds mekanisme er blevet iværksat og støttet af folk med gode hensigter. Atter og atter møder jeg befolkningsgrupper i USA, som prøver at fremsætte en sammensværgelsesteori. Denne verdens onder forklares ved en sammensværgelse i det Udenrigspolitiske Selskab i New York, der med sine følehorn spreder sig til Japan, Storbritannien og den øvrige del af den civiliserede og uciviliserede verden. Eller også er det en international sammensværgelse af banker, af familierne Rockefeller, Morgan eller Rotschild. Alt dette er efter min opfattelse noget vrøvl. Det er ingen sammensværgelse, som har fremkaldt den nuværende tingenes tilstand—kun forsøg gjort af folk med gode hensigter for at gøre tingene efter uhensigtsmæssige metoder. Efterhånden som det offentlige har udviklet sin magt, efterhånden som det har foretaget det ene efter det andet, så er der kommet flere og flere klager, og opstået flere og flere

problemer. Det offentlige har antagelig arbejdet på at løse problemerne, og dog er disse problemer blevet større, og det er kritikken af dem også. Hvorfor? jeg tror, at når alt kommer til alt, har grunden været gode menneskers forsøg på at gøre godt med andres penge.

Problemet med hensyn til at gøre godt med andres penge er, at ingen nogen sinde bruger andres penge med samme forsigtighed, som man bruger sine egne. Resultatet heraf er ødselhed. Desuden kan man ikke bruge andres penge, medmindre man først fjerner dem. Derfor er tvang det, som det drejer sig om ved forsøg på at benytte sig af statsmagten til fremme af et godt formål. Til at begynde med, efterhånden som det offentlige påvirkes i denne retning, går alt godt. Til at begynde med tager det mindre beløb fra mange mennesker og er i stand til at give større fordele til et lille antal mennesker, og så er alt udmærket. Men efterhånden som tingene udvikler sig, bliver det mindre og mindre godt, fordi det offentlige meget snart vil tage mere og mere fra færre og færre for at give mindre og mindre til flere og flere. Meget snart er man i den situation, som Frédéric Bastiat beskrev for 150 år siden, da han definerede staten som den store fiktion, hvor enhver tror, at han kan leve på de andres bekostning.

Det essentielle spørgsmål med hensyn til kapitalismens fremtid er, hvordan kommer vi videre? Hvad skal vi gøre? Kan vi skrue tiden tilbage, som man siger? Det morer mig altid når folk siger til mig "De ønsker at skrue tiden tilbage". Det er på en måde rigtigt, at jeg ønsker at skrue tiden tilbage til det 19. århundrede, men de fleste mennesker, som ser ned på mig af denne grund, gør selvfølgelig, hvad de kan, for selv at skrue tiden tilbage til det 17. og 18. århundrede. Når alt kommer til alt er den moderne version af velfærdsstaten simpelt hen en ny form for den merkantilisme, som Adam Smith kæmpede imod. Hvad ønsker den slags folk at gøre nu? De siger, at vi må beskytte den indenlandske industri og dens ansatte. Hvis jeg må tage et nutidigt eksempel, hvis stålindustrien kører med tab, hvad gør vi så? Vi lader det offentlige bære tabet, enten ved at man indfører protektionistiske toldsatser eller ved direkte subsidier, eller ved at det offentlige dækker de opståede tab. Vi får dem, som ikke køber stål, til at betale for at producere stål, som ingen vil købe. Det er bare en ny version af det 18. og 17. århundredes politik, hvor en regering bevilgede monopol og gav tilladelser til særlige virksomheder, som kunne producere varer, som man herefter pålagde høje afgifter.

Så når man taler om at skrue tiden tilbage, er det faktisk en temmelig tåbelig påstand. Det, der er afgørende, er ikke, om vi skruer tiden tilbage eller frem. Det vigtigste er, om vi kan lære af erfaringerne og gøre det bedre i fremtiden. Endnu en version af samme fejlagtige påstand er: "De er yderst urealistisk. Det er meget muligt, at et samfund med en fri markeds mekanisme var mulig i en verden, som var mindre, som var mindre kompliceret, en landlig verden, en verden med små landsbyer, små virksomheder, men vil De hermed sige, at vi kan have en begrænset offentlig styring i en verden, hvor der er sket store teknologiske forandringer—jet-aeroplanet, EDB, og alt det andet?"

En meget lille del af væksten i offentlige udgifter er forårsaget af den teknologiske udvikling. Den art af teknologisk udvikling, som virkelig har forhøjet offentlige udgifter, har været udviklingen af EDB-systemer, ved hjælp af hvilke man har været i stand til at overføre programmer i en større målestok end ellers. Men den teknologiske udvikling har ikke kræ-

vet offentlige udgifter. Tværtimod. Den teknologiske udvikling har muliggjort et forbrug af offentlige midler i en målestok og på en måde, der ikke før var mulig. Den stærke vækst i offentlige budgetter har været udgifter til denne udvikling. F. eks. i USA er man stadig så langt tilbage som til at have et kompleks over for militær og industriel indflydelse, når faktisk hele USA's militære budget nu er under 2/3 af sundheds-, undervisnings- og socialministeriets samlede budget. Dette ministerium bruger løbende ca. 150 milliarder dollars om året og forsvarsministeriet ca. 100 milliarder dollars. Så det, vi nu bør bekymre os om, er sundheds-, undervisnings- og velfærds-komplekset. I senator Pat Moynihan's bog om hans indsats, medens han var med i Nixons regering for at få et forbedret velfærdsprogram gennem den såkaldte familiehjælpsplan, fremhæver han, at hans største modstandere var velfærdsbureaukratiet. Det var dem, som kæmpede imod reformen, fordi den ville true deres arbejdspladser.

Teknologiske forandringer har formindsket monopolproblemet, fordi de har muliggjort konkurrence over et langt større markedsfelt. På visse områder har teknologiske forandringer gjort store virksomheder mere effektive. I andre tilfælde har de fremmet oprettelsen af mindre virksomheder. Teknologiske forandringer har uden tvivl pålagt det offentlige nye opgaver, men den har fjernet grundlaget for andre eller har fremkaldt en decentralisering af dem. Hvordan man end ser på det, forekommer det mig umuligt at påvise, at teknologiske forandringer berettiger offentlig virksomhed i større omfang end hidtil. Men den, som er fortalere for central styring, vil sige: "Hvad med de store forretningsforetagender"? Gør det i realiteten nogen forskel om automobiler produceres af General Motors eller af den amerikanske forbundsregering? Er General Motors ikke simpelt hen et stort bureaukratisk foretagende? Er dette selskab faktisk ikke lige så dårligt som regeringen? På en vis måde er General Motors naturligvis et enormt bureaukрати. Jeg vil faktisk foretrække offentlige forholdsregler, som ville fremme oprettelsen af meget mindre virksomheder. Men der er en altoverskyggende forskel mellem General Motors og forbundsregeringen.

General Motors kan ikke få en eneste dollar fra nogen, undtagen vedkommende er villig til at betale. Der findes ingen måde, hvorpå General Motors kan stikke sin hånd i min lomme, tage penge og tvinge mig til at modtage den bil, som selskabet ønsker at påtvinge mig. Men hvis biler blev fremstillet af den amerikanske forbundsregering, ville situationen være meget anderledes. Den amerikanske forbundsregering ikke alene kan, men stikker sin hånd i min lomme og får mig til at betale for noget, jeg hellere end gerne ville undlade at betale. Så hvis man tror på frihed til at vælge, på frivillighed, er der en umådelig fordel ved, at General Motors fremstiller bilerne i stedet for den amerikanske forbundsregering.

Nu kommer vi endelig til spørgsmålet, hvad skal der nu ske? Såvidt jeg kan se, er der to mulige planer. Vi kan fortsætte på samme måde som hidtil. Storbritannien har vist os denne vej. Det er vejen mod økonomisk katastrofe. Det er en vej henimod politisk splittelse med tab af politisk frihed. Hvis vi i USA eller man her i Sverige fortsætter med at give mere magt til det offentlige, tror jeg, at det eneste mulige resultat er et frit samfunds ødelæggelse og overgang til et kollektivistisk samfund.

Et kollektivistisk samfund behøver ikke at være efter russisk mønster. Hvert land har sit særpræg. Mange af de værste ting, som forekommer i Rusland, er i realiteten afledt af dets

egen historie og særpræg. I Rusland har der altid været tyranni. Der er således stor forskel på det kommunistiske Rusland og det kommunistiske Jugoslavien, og hvis der derfor sker indskrænkninger i friheden i Storbritannien af kommunistisk eller for den sags skyld fascistisk art (hvis kollektivismen får denne form), så vil Storbritannien ikke blive det samme som det kommunistiske Rusland er i dag, eller som det fascistiske Tyskland var. Men det vil ikke være et særligt tillokkende samfund for dem, som tror på friheden, og det samme gælder USA eller Sverige.

Den alternative plan er, at vi standser tendensen, at vi modarbejder den tendens, der er til stadig mere omfattende offentlig styring. Der er visse faktorer, som arbejder i denne retning, og de gunstigste er offentlige myndigheders manglende effektivitet. Der er mange, som beklager det offentliges ødselhed. Jeg hilser den velkommen. Hvis det offentlige gør det forkerte, så jo mindre effektivt den gør det des bedre. Lad os antage, at en offentlig myndighed bruger alle de nuværende pengemidler, den har til rådighed effektivt. Vil De, mine tilhørere, virkelig bryde Dem om at få alle skattelove gennemført effektivt til mindste detalje? Vil De bryde Dem om at få valuta-kontrol gennemført effektivt til mindste enkelthed. Vil De virkelig bryde Dem om at være i en situation, hvor De simpelt hen ikke kan køre 100 meter i Deres vogn, uden at der kommer en politibetjent og tvinger Dem ind til vejkannten, fordi De ikke har taget sikkerhedsselen på?

Nej, ødselhed er godt, hvis den pågældende aktivitet stiler mod de forkerte mål. Ødselhed betyder, at offentlige udgifter udtrykt i brøkdelen af indkomsten overdriver det offentliges betydning. Hvis den svenske regering f. eks. bruger 60 pct. af nationalindkomsten, men halvdelen af disse udgifter er spildt, så er den offentlige kontrol nærmere de 30 pct. end 60 pct. Jeg bruger med vilje udtrykket "halvdelen", fordi en række undersøgelser har vist, at det i almindelighed koster dobbelt så meget at foretage noget gennem det offentlige som det gør gennem privat initiativ. Renovationskørslen i amerikanske byer ved kommunens foranstaltning koster ca. dobbelt så meget, som hvis den blev foretaget af private. Kontorfunktionærers produktivitet i private forsikringselskaber er omtrent dobbelt så stor, som kontorfunktionærers i den offentlige bistands-administration.

Spild afholder ikke alene det offentlige fra at have så megen magt over os, som det ellers ville. Det medfører modvilje fra befolkningens side, hvilket fostrer en politisk anti-kampagne med hensyn til offentlig kontrol.

I USA, og jeg er sikker på, det også gælder Sverige, er der stor betænkelighed ved offentlige planers gennemførelse. Der er ikke mange, som længere tror, at måden at løse et problem på simpelt hen er at bruge offentlige midler til det. Noget af det bedste, der er sket i USA, drejer sig om New York City. Her havde man den mest velfærdsorienterede by i landet, som var kommet endnu længere end nogen andre med hensyn til offentlige udgifter. Byen New Yorks udgifter er dobbelt så store pr. indbygger som i nogen anden større by i USA. Som De vil vide, resulterede dette i en alvorlig krise. Heldigvis ejer byen New York ikke et seddeltrykkeri, som kan producere de stykker papir, som vi kalder penge. Hvis byen New York havde haft et sådant, ville den have været i stand til at udskyde denne ubehagelige situation ved inflation, men byen måtte tage stilling til sine økonomiske problemer. Denne episode har givet resten af USA store erfaringer. Jeg er overbevist om, at den har spillet en væsentlig rolle ved at styrke den allerede eksiste-

rende offentlige mening i USA henimod en begrænsning af det offentliges virksomhed.

Men der findes også mange modsatte kræfter. Det er altid lettere at vedtage en lov end at ophæve den. Særinteresser har altid stort politisk spillerum. Alle er altid indstillet på mindre offentligt forbrug og mindre offentlig kontrol, forudsat det vedrører andres planer. Jeg fortalte om den berømte topkonference, som præsident Ford holdt om inflationen. Repræsentanter for den ene gruppe efter den anden stod op på talerstolen og sagde, at det offentlige forbrug måtte nedskæres for at bringe inflationen ned, og så sagde alle, at den måde, hvorpå det offentlige forbrug skulle nedskæres, var at bruge mere på de foretagender, den pågældende repræsenterede.

Jeg vil ikke slutte med en endelig konklusion. Jeg vil i stedet for afslutte med at fortælle en historie, som viser, hvad der er nødvendigt, hvis vi skal have nogen mulighed for i praksis at standse tendensen henimod kollektivismen. Det er en lang historie. Det drejer sig om en katolsk nonne, som kører i bil på en motorvej i USA, da hun pludselig løber tør for benzin. Hun huskede, at et par kilometer tilbage på vejen havde der været en benzintank, så hun står af bilen, hæfter skørterne op, og begynder at gå tilbage for at få benzin. Da hun kommer hen til tanken, står der kun en ung tankpasser. Han siger, at han vil gerne hjælpe hende, men han kan ikke gå fra tanken, Han siger, at han vil se, om han kan finde en dunk til at komme benzinen i. Han søger alle vegne, men det eneste han kan finde, er en potte (jeg går ud fra at De også har noget sådant her til brug for dette særlige formål, når børn er små, og som har en særlig facon). Det er det eneste han kan finde, så han fylder den med benzin og giver den til nonnen. Hun begynder at gå tilbage ad vejen, kommer tilbage til bilen med potten i hånden, knæler ned, åbner for benzintanken og begynder at hælde på. Medens hun gør dette suser en stor Cadillac forbi med over 110 km i timen. Føreren ser ud af vinduet og opdager, hvad der sker og kan ikke tro sine egne øjne. Han hugges bremserne i, bakker, åbner vinduet og ser hvad der går for sig, og siger så: "Hvor ville jeg ønske, jeg var lige så stærk i troen som Dem".

Monetarismen

Friedmans monetarisme forudså mange af de økonomiske problemer, den vestlige oplevede i 1970'erne, hedder det i denne artikel af dr.polit. Niels Thygesen, Danske Bank Professor i international økonomi ved Københavns Universitet.

Af Niels Thygesen

Mange vil måske være overraskede over, at monetarismen stadig tildeles en plads blandt økonomiske teoriretninger. Begrebet kan karakteriseres ved det synspunkt, at pengemængden har en væsentlig indflydelse på den økonomiske aktivitet og på prisniveauet, samt at pengepolitikens primære formål—et stabilt prismiljø—bedst kan opfyldes gennem formuleringen af måltal for pengemængdens vækst, Cagan (1992). Blev forestillingen om en stabil efterspørgselsfunktion efter penge, som er en central antagelse i det monetaristiske syn på en hensigtsmæssig tilrettelæggelse af pengepolitikken, ikke så grundigt miskrediteret i løbet af 1970'erne og 1980'erne, at de ganske mange centralbanker, som fra midten af 1970'erne havde indført måltal for pengemængdens udvikling, for de flestes vedkommende igen forlod denne pengepolitiske strategi? Er den monetaristiske tillid til at den private sektor er fundamentalt stabil i den forstand, at løn- og prisleksibiliteten og den nominelle rentes tilpasning til inflationstakten er tilstrækkelig til at sikre en tilfredsstillende høj udnyttelsesgrad af de produktive ressourcer ikke blevet undermineret af lange perioder med høj ledighed, især i Europa, og utilfredsstillende kapacitetsudnyttelse?

Selv hvis svaret på disse spørgsmål i begge tilfælde skulle være bekræftende, er det svært at forstå den nyeste økonomiske debat, herunder omkring en "ny økonomi" især i USA, uden at anvende monetarismen som udgangspunkt. Forestillingen om, at centralbanker bør koncentrere sig om at skabe en stabil nominal ramme for den makroøkonomiske udvikling, lever i al fald i bedste velgående, senest illustreret ved oprettelsen af en europæisk centralbank (ECB) med pristabilitet som sin primære mål-sæt-ning og iøvrigt ved stigende udbredelse af inflationsmål som retningsgivende i lande, der står uden for et valutapolitisk samarbejde. Denne stædige fastholden ved monetaristisk tankegods tyder på, at teorien fortsat er særdeles aktuel.

Monetarismens tidlige udvikling—penge og output

Begrebet optræder første gang i en oversigtsartikel af Karl Brunner (1968), men rødderne går tilbage til Milton Friedmans teoretiske og empiriske arbejder fra 1958 og senere. Efter i 1957 at have afsluttet sit pionerarbejde med forbrugsfunktionen, hvor han påviste det frugtbare i at sondre mellem ændringer i indkomsten, som er permanente, og mere midlertidige udsving i denne, der i mindre grad omsættes i yderligere forbrug, koncentrerede Friedman i det følgende årti sin forskning omkring en kortlægning af monetære faktorerets betydning for pengeindkomsten. Med tilknytning til National Bureau of Economic Research (NBER) var det naturligt for Friedman at undersøge om ændringer i pengemængden (M) kunne betragtes som en pålidelig ledende konjunkturindikator.

Her konkluderede han:

The rate of change of the money supply shows well-marked cycles that match those in economic activity in general and precede the latter by a long interval. On the average, the rate of change of the money supply has reached its peak nearly 16 months before the peak in general business and has reached its trough over . . . 12 months before the trough in general business. . . Moreover, the timing varies considerably from cycle to cycle—since 1907, the shortest time span by which the money peak was 13 months; the corresponding rate at troughs is 5 to 21 months.

Påvirkningen fra ændringer i M til den reale aktivitet tager således lang og variabel tid. Begge konstateringer er tilstrækkelige til at stille spørgsmålstegn ved pengepolitikens mulige bidrag til den økonomiske stabilisering; tilsammen udgør de en meget tungtvejende indvending. I bedste fald har centralbanken et godt overblik over den aktuelle situation, således at den kan "læne sig mod vinden" i henhold til traditionelle ambitioner om at føre en konjunkturudjævnende politik. Men for at kunne leve op til en sådan ambition i virkelighedens verden skal centralbanken have evner til at forudse konjunktursituationen/ vindretningen på det fjernere tidspunkt, hvor et nu iværksat indgreb får sin fulde virkning. Tilmed er det usikkert hvor langt ude i fremtiden dette tidspunkt ligger.

En første hovedkonklusion fra monetarismen er derfor, at ambitionsniveauet i pengepolitikken må være moderat. Den kan i virkeligheden betegnes som en ydmyghedstankegang, som ligger fjernt fra den selvtilid, som—i al fald på overfladen—afspejles i mange centralbankvurderinger. Dette perspektiv førte Friedman frem til at anbefale en jævn vækstrate i pengemængden som det bedst mulige givet ufuldkommenhederne i informationsgrundlaget.

De to væsentligste publikationer i monetarismens udvikling var utvivlsomt Friedmans monumentale oversigt over USAs monetære historie, Friedman og Schwartz (1963) og en artikel offentliggjort samme år, Friedman og Meiselman (1963). Heri gjorde han op med to centrale elementer i den Keynesianske forestillingsverden: pengepolitikens magtesløshed i en udpræget lavkonjunktur og dens underlegenhed som stabiliseringselement i forhold til finanspolitikken.

Hvad det første angår havde efterkrigstidens Keynesianere lagt stor vægt på at se den store depression i USA i 1930'erne som et førende eksempel på pengepolitikens magtesløshed i en egentlig lavkonjunktur, hvor pengeefterspørgselsens elasticitet vokser voldsomt ved et lavt renteniveau, hvor et stort flertal af de økonomiske agenter venter, at renten på langtfriestede værdipapirer er nær ved bunden—den Keynesianske likviditets-

fælde. I en sådan situation bliver det umuligt for de pengepolitiske myndigheder at stimulere aktiviteten, fordi udvidelser af pengeforsyningen kun reducerer renteniveauet marginalt. Federal Reserve var efter denne opfattelse lammet i sine muligheder, en opfattelse, som systemet selv støttede gennem billedrige udtalelser om pengepolitikken som en snor, der kunne bremse et økonomisk opsving, men ikke kunne bruges til at underbygge en konjunkturoppgang. Heroverfor hævdede Friedman:

It (the money stock) fell because the Federal Reserve System forced or permitted a sharp reduction in the monetary base, because it failed to exercise the responsibilities assigned to it in the Federal Reserve Act to provide liquidity to the banking system. The Great Contraction is tragic testimony to the power of monetary policy—not as Keynes and so many of his contemporaries believed, evidence of impotence.

I henhold til denne radikale nyfortolkning af den store depression havde de pengepolitiske myndigheder aktivt bidraget til forlængelsen af den krise, som fulgte efter afbrydelsen af den spekulative bølge i slutningen af højkonjunktoren i 1928-29 (om behovet for og ansvaret for denne afbrydelse er der ingen uenighed mellem forskellige skoler) ved ikke at forhindre krisen i USA's banksystem og derigennem tillade pengemængden at falde drastisk frem til 1933. Selv om der siden er fremført kritik af Friedman og Schwartz' konklusioner, især af Temin (1976), som fandt, at faldet i output i USA især kunne forklares som konsekvens af et autonomt fald i forbrugsefterspørgslen, har størstedelen af den nyere forskning givet den monetaristiske fortolkning medhold bl.a. ved at sammenligne med udviklingen i lande uden for USA. Virkningerne af depressionen i USA spredte sig i varierende grad hertil bestemt af graden af fasthed i andre landes valutapolitik; de lande, som opgav en fast guldpris, undgik i betydeligt omfang de kontraktive effekter fra USA, se især Eichengreen (1992). Der kan påvises en systematisk positiv sammenhæng mellem graden af pengepolitisk ekspansion og den realøkonomiske vækst.

Friedman og Schwartz rejste også alvorlig kritik af Federal Reserve's adfærd senere i 1930'erne. De amerikanske pengepolitiske myndigheder undervurderede bankernes reserveefterspørgsel i 1937-38; de stabiliserede kapitalindstrømningen og satte reserve-kravene op i 1937 på et tidspunkt, hvor der var få overskudsreserver og bremsede derved et ønskeligt opsving. Disse to eksempler på pengepolitiske fejlfortolkninger er nyttige at erindre, fordi de viser, at monetarismen i sit udgangspunkt var fuldt så bekymret over en for restriktiv politik som over en pengepolitik, der fører til inflation.

Hvis man i stedet for disse over 60 år gamle eksempler på pengepolitikens utilsigtede kontraktive virkninger ønsker at se på et mere nutidige tilfælde, kunne måske situationen i Japan i 1990'erne være værd at analysere ud fra et monetaristisk perspektiv. Den japanske centralbank har i nogle år ført en tilsyneladende meget ekspansiv politik, hvis man ser på den korte rente, som har været det vigtigste pengepolitiske instrument. Også her får man som for USA i 1930'erne et væsentligt andet billede, når man i stedet ser på pengemængden som den afgørende pengepolitiske indikator og iøvrigt tager hensyn til, at inflationstakten er blevet exceptionelt lav i Japan, periodevis endog negativ, omend ikke i nær samme omfang som i USA

under den store depression. Det er i dette perspektiv ikke oplagt, at japansk pengepolitik har været tilstrækkeligt ekspansiv i en usædvanligt langvarig recession.

Friedman og Meiselman (1963) brød med en anden central forestilling i den Keynesianske forestillingsverden, nemlig at finanspolitikken gennem sin mere direkte påvirkning af den samlede efterspørgsel end pengepolitikken skulle være egnet til økonomisk stabilisering. Denne artikel konfronterede to ekstremt simple synsvinkler: en Keynesiansk indkomstmodel, hvor de afledte udgiftsstrømme, d.v.s. især det private forbrug, blev søgt forklaret ved de autonome efterspørgselskomponenter (summen af de private investeringer, det offentlige underskud og overskuddet på betalingsbalancens løbende poster) og en monetær model, der så forbrugsudviklingen som bestemt af udviklingen i pengeforsyningen. Begge relationer blev estimeret i niveauer og i ændringer på årsdata og for kvartalsdata for perioden fra 1946. For hvert enkelt tiår og for perioden som helhed fandt forfatterne, at den monetære model var overlegen til forklaring af forbruget.

Dette indlæg forekom uhyre primitivt i sine metoder og blev voldsomt kritiseret af fagfæller. Alligevel må det ved et tilbageblik siges at have udøvet en exceptionel indflydelse på den politikorienterede makroøkonomiske debat. Især stimulerede det en stor indsats fra Keynesiansk orienterede økonomer—heraf mange med tilknytning til centralbanker—til udviklingen af omfattende makroøkonomiske modeller, som forsøgte at raffinere transmissionsmekanismerne i begge former for økonomisk politik. Monetaristernes egen forskningstrategi, repræsenteret ved økonomer tilknyttet Federal Reserve Bank of St. Louis, fastholdt enkeltligningsperspektivet som forsvarligt, men forbedrede navnlig modellering af impulser fra finanspolitikken ved at anvende en strukturel indikator (det konjunkturrensede budgetunderskud). Trods forskellen i graden af raffinement, syntes de simple monetaristiske modeller fortsat at klare sig forbavsende godt og bekræfte Friedman og Meiselman's hypotese om kraftigere og mere pålidelige virkninger af pengepolitikken end af dens "konkurrent".

Monetarismen i senere varianter—penge og priser

Mens de tidlige monetaristiske bidrag udvikledes i en periode, hvor inflationen var lav og tilsyneladende stabil, og hvor sammenhængen mellem pengepolitikken og den reale aktivitet indtog en fremtrædende plads, skiftede interessen i løbet af 1960'erne under moderat tiltagende inflation til samspillet mellem pengemængdens udvikling og prisniveauets bevægelser—en sammenhæng, som havde været stort set negligeret i de første to årtier efter krigen. Friedman rejste i sin måske mest berømte enkeltartikel—indlægget som nyvalgt præsident for American Economic Association ved årsmødet i 1967, Friedman (1968)—en voldsom kritik af tankegangen bag Phillipskurven. Denne sammenhæng mellem ledighedsprocenten og inflationstakten lagde tilsyneladende op til, at de økonomisk-politiske beslutningstagere kunne vælge mellem forskellige kombinationer af ledighedsprocent og inflationstakt. Monetaristerne understregede den kortsigtede karakter af et sådant trade-off og fremhævede, at Phillipskurvens udseende var afhængig af inflationsforventningerne. Det kortsigtede trade-off fremkom alene som resultat af afvigelser mellem forventet og faktisk inflation, som ville forsvinde, såfremt den nye inflationstakt bed sig fast. At fastholde en mere ambitiøs målsætning for beskæftigelsen ville kræve en stadigt

accelererende inflationstakt; et egentligt trade-off eksisterer ikke på længere sigt.

Hypotesen om den således "forventningsudvidede" Phillipskurve og den hertil knyttede forestilling om en på længere sigt lodret kurve blev formuleret samtidigt og uafhængigt af Friedman og af Phelps (1967), som nærmest må betegnes som en ny-Keynesiansk økonom. Den må dog siges at markere et væsentligt brud med mainstream tankegang i efterkrigstiden eller måske som en tilbagevenden til tidligere økonomisk teori, repræsenteret især af Wicksell og Fisher med stor vægt på sondringen mellem det reale og det nominelle i makroøkonomisk teori; Keynesianere havde indtil Phillips-kurvens gennembrud omkring 1960 betragtet nominallønnen som overvejende eksogent bestemt og derefter som bestemt af overskudsefterefterspørgslen efter arbejdskraft med betydelige trægheder. I den nye erkendelse af monetaristisk tilsnit lå, at pengepolitikken slet ikke burde stile efter at nå bestemte værdier af output eller beskæftigelse; det eneste den varigt kunne have indflydelse på var inflationstakten. Trægheder i forventningsdannelsen kunne endnu give en kortsigtet handlefrihed, men disse muligheder kunne kun udnyttes med stor risiko for øget inflation. Friedmans 1968-artikel kan således siges at give et yderligere argument for ydmyghed i pengepolitikken tilrettelæggelse.

Allerede Friedmans tidlige anvendelse af den forventningsudvidede Phillipskurve med adaptive forventninger gav, som fremhævet af Laidler (1981), mulighed for en alternativ fortolkning af denne end den fremherskende, hvor uligevægt på arbejdsmarkedet drev lønniveauet. Sammenhængen mellem ledighedsprocent og inflationstakt på kort sigt kunne også betragtes som en udbudsrelation for virksomhederne: en hurtigere stigning end forventet i salgspriserne ville stimulere virksomhederne til at øge output. Denne idé blev formaliseret af en af Friedmans elever fra Chicago, nyklassikeren Robert Lucas (1972), for hvem den ikke-forventede inflation blev en væsentlig faktor i forklaringen af udbudssvingninger. Med en direkte kobling af inflationstakten til udviklingen i pengemængden udviklede Lucas og andre nyklassikere en monetær konjunkturteori, som imidlertid gav ringe støtte til en mere aktiv pengepolitik til stabiliseringsformål.

Selv om Friedman, Brunner og andre oprindelige monetarister aldrig fuldt ud tilsluttede sig denne retning, finder man allerede hos dem formuleringen, at pengepolitikken kun kan få realøkonomiske virkninger når den er uforudset—"only surprises matter". Særligt slagkraftig blev denne synsvinkel gennem nyklassikernes indførelse af rationelle forventninger, hvor adfærden hos markedsdeltagerne tilpasser sig hurtigt til ny information om det pengepolitiske reaktionsmønster. Når det bliver kendt, at pengemængden vokser hurtigere end tidligere antaget, vil såvel deltagerne på de finansielle markeder som på vare- og arbejdsmarkedene tage højde for den deraf forventede kraftigere inflation ved at tilpasse den nominelle rente, varepriserne og arbejdslønnen opad uden at der på noget tidspunkt opstår andet end helt midlertidige spændinger mellem efterspørgsel og udbud på de enkelte markeder. Hvis man tillægger rationelle forventninger stor vægt fremkommer her en ny transmissionsmekanisme for pengepolitikken direkte på de væsentligste nominelle størrelser i økonomien. Det er usandsynligt, at dette gennemslag på nominal rente og løn samt prisniveauet sker med samme hastighed; denne vil sandsynligvis være højest på den finansielle markeder og noget langsom-

mere på vare- og især arbejdsmarkedet, bl.a. fordi ændringer i prisstrategi og lønoverenskomster er omkostningskrævende i en betragtelig grad og til dels bundet af kontrakter; herved kan, som bl.a. Fischer (1977) påviste, ændringer i pengepolitikken også få midlertidige reel økonomiske virkninger.

I løbet af 1970'erne føjedes også en international dimension til den monetaristiske opfattelse af pengepolitikken virkninger. Med overgangen til flydende kurser mellem hovedvalutaerne i forbindelse med opløsningen af Bretton Woods systemet gav bestemmelsen af den nominelle valutakurs ifølge monetaristisk teori—"the monetary approach to the exchange rate"—en yderligere transmissionskanal fra ændringer i pengepolitikken til indlandets prissniveau; styrken i gennemslaget vil især være afhængig af graden af åbenhed både finansielt og realt. Under 1970'ernes høje inflation med stedvise ændringer i den relative pengepolitik mellem landene var det en potentielt kraftigt mekanisme.

Det er ikke overraskende, at det var i denne periode monetarismen slog igennem i praktisk pengepolitik. De fleste centralbanker havde i de foregående 15-20 år været stærkt beholdne over for selv de mere raffinerede varianter af monetaristiske forskrifter, for slet ikke at tale om Friedmans stabile vækstrate for pengemængden. Omkring midten af 1970'erne foretog en række centralbanker, især i USA, Tyskland og Schweiz, en klar opprioritering af måltal for pengeforsyningen som grundlag for deres strategi. Erfaringerne hermed var stærkt blandede: bedst i Tyskland, hvor der i realiteten siden 1974 kun er foretaget mindre tekniske justeringer af målvariabel og af dennes tilstræbte væksttempo, og i Schweiz, mindst tilfredsstillende i USA og UK, hvor en stærk udvikling af den finansielle sektor gjorde sammenhængen mellem den (eller de) udvalgte pengemængdefinition(er) og de samlede pengeindkomster væsentligt mere flimrende end i Tyskland. Samtidig lærte centralbankerne, at det ikke var nok at udpege en definition, som indgik i en stabil pengeefterspørgselsfunktion. For at få systemet til at virke var det også nødvendigt, at de pengepolitiske instrumenter kunne sikre en udvikling i M i overensstemmelse med måltallet, evt. intervallet for dette, inden for en ikke alt for lang tidshorizont. Ofte var der en modsætning mellem disse to krav—i den af Bryant (1980) foreslåede terminologi "reliability and controllability". Også denne problemstilling var i realiteten forudset i arbejder af Friedmans kolleger og elever i Chicago i 1950'erne og 1960'erne, især Cagan (1965) og Meigs (1962).

For lande, der tilstræbte at opretholde fast valutakurs med udvalgte andre valutaer, især de ikke-tyske deltagere i Det Europæiske Monetære System (EMS) kom en uændret D-mark kurs til at spille noget af samme rolle som pengemængdemåltal i Tyskland. Selv om de oprindelige monetarister principielt var tilhængere af fleksible kurser og havde en optimistisk vurdering af mulighederne for at føre national pengepolitik, så længe denne var tilrettelagt ud fra andet end kortsigtede stabiliseringshensyn, må man sige, at fast tilknytning til en lavinflationsvaluta er i god overensstemmelse med ét element i monetarismens grundsyn, nemlig at pengepolitikken bør koncentrere sig om at styre en nominal størrelse.

Inflationen blev gradvis lavere i 1980'erne, og man har da også i nogle lande kunnet iagttage en vis opblødning af monetaristisk politik i praksis og i mindre grad i formuleringer. Men endnu en gang har økonomisk teori væsentlig påvirket pengepolitikken tilrettelæggelse på en måde, der begrænser

centralbankens handlefrihed til at afvige fra en strategi i god overensstemmende med monetaristisk tankegang.

Fornyelsen i økonomisk teori går tilbage til Kydland og Prescott (1977) og Barro og Gordon (1983) og begreberne tidsinkonsistens og troværdighed. Disse arbejder påviser, at det tilsyneladende kan blive hensigtsmæssigt for den pengepolitiske myndighed at ændre en gang annonceret strategi med hensyn til pengemængde—eller inflationsmål når agenterne i den private sektor har fastsat priser og lønninger i tillid til denne strategi. Men pointen i disse bidrag er, at den private sektor forudser denne tilskyndelse til at reoptimere hos myndighederne og indretter dens nominelle adfærd herefter. Forsøges alligevel en pengepolitisk overraskelse, får den ingen realøkonomisk virkning, og resultatet er under alle omstændigheder, at selve muligheden for en diskretionær politik med deraf følgende overraskelser fører til en ligevægt med højere inflation end nødvendigt med samme, af de realøkonomiske forhold givne, output og beskæftigelse.

Forskellige veje ud af dette dilemma er foreslået. En uafhængig centralbank er en bestanddel af de fleste, omend det ikke i sig selv anses for tilstrækkeligt. Centralbanken kan udrustes med et mandat til at styre efter prisstabilitet som det primære mål. Bankens ledelse kan udpeges ud fra medlemmernes finansielt konservative holdning eller den kan gives økonomiske incitament, der styrker opfyldelsen af en lav og stabil inflation. Disse forskellige muligheder er efterhånden indsat i de institutionelle rammer for diverse centralbankers virke—uafhængighed kombineret med konservativ ledelse og et generelt og permanent mandat til at fastholde lav inflation for den kommende ECB, et konkret lavt inflationsmål for en kortere periode kombineret med økonomiske og ansættelsesmæssige incitament for New Zealands centralbank. De to største industrilande, USA og Japan, synes at have klaret sig med en lidt mere begrænset uafhængighed, men til gengæld styrket gennem opbygningen af et anti-inflationært omdømme over en længere periode, ligesom Tysklands centralbank, hvis uafhængighed historisk må siges at have været mere grundfæstet.

Monetaristiske principper og nutidig pengepolitik

Det monetaristiske tankegods i disse arrangementer for centralbankerne er tydeligt: aversionen mod diskretionær pengepolitik, som man ikke ifølge monetarismen har reel mulighed for at føre som følge af lange og variable forsinkelser i pengepolitikens realøkonomiske virkninger, og som let kunne blive domineret af kortsigtede politiske hensyn snarere end af den enkelte økonomis langsigtede stabilitet. Regler er ud fra denne opfattelse klart at foretrække; og ved at gøre dem simple og let forståelige skulle forventningsdannelsen i den private sektor blive sporet ind i konstruktive baner. Man er gået meget langt i retning af at opfylde det krav til pengepolitikken, som Friedman formulerede så livagtigt for snart 40 år siden i en høring i USAs kongres:

In the light of experience, the most urgent need is not to have some ever-present back-seat driver who is going to be continually correcting the driver's steering, but to get off the road the man who has been giving the car a shove from one side to the other all the time and making it difficult for the

actual driver to keep it on the straight and narrow path.

Det kan måske ikke overraske, at de fleste centralbanker har tilsluttet sig denne filosofi. Mange års erfaringer med at manøvrere i en tilstand af mere eller mindre udtalt afhængighed af nationale politikere, suppleret af tiltagende pres fra internationale og nationale finansielle markeder, har bidraget til at konvertere dem til tilhængere af en regelbaseret, langsigtet pengepolitik. Den stærkere uafhængighed og dermed fritagelsen fra at skulle forsøge at feje problemerne ind under gulvtæppet for politikerne og/eller arbejdsmarkedets parter har udgjort en stærk tilskyndelse.

Det er derimod mere overraskende, at også et flertal i det politiske liv har kunnet tilslutte sig arven fra monetarismen og bakke op om centralbankuafhængighed og en regelbaseret pengepolitik, samt at den overvejende del af den nyere makroøkonomiske faglitteratur med dens stærke fokus på at analysere optimale institutionelle rammer for pengepolitikken også synes at slutte op om de nævnte principper. At dette sidste er tilfældet, kan man hurtigt overbevise sig om ved at læse et udvalg af de nyeste artikler om pengepolitisk strategi: de præges især af stor opfindsomhed i retning af at raffinere formuleringen af pengepolitikens mål—med stigende vægt på at mellem mål i form af normer for pengemængdens udvikling med fordel kan afløses af en direkte inflationsmålsætning et par år ude i fremtiden, evt. af en norm om et stabilt prisniveau—med respekt for det monetaristiske hovedprincip om en regelbaseret pengepolitik rettet mod et nominelt mål.

Helt savnes der dog ikke opposition mod monetarismens accept som eneste grundlag for pengepolitisk strategi, ligesom der er tegn på, at pengepolitik kun i praksis er lidt mere fleksibel end retorikken og håndfaste regler lader formode. Flere forfattere har således ment at kunne påvise, at Federal Reserve og Bundesbank i praksis har ladet hensynet til at minimere fluktuationerne i output spille ind trods bekendelserne til at have en stærk præference for lav inflation som primært mål. Nogle analyser af denne blandede strategi, kendt som "the Taylor Rule" jfr. Taylor (1993), argumenterer samtidig for, at Federal Reserve har været for optaget af inflationsrisikoen i enkelte historiske situationer, se bl.a. Ball (1997). Enkelte varme fortalere for direkte inflationsmål er meget optaget af hvorledes man kan formulere regler for hvor hurtigt en afvigelse mellem centralbankens skøn i dag for inflationen om ca. to år og inflationsmålsætningen skal elimineres i tilfælde af et udbudschock, se især King (1997). Men disse bidrag kan næppe betegnes som andet end nuancer i en meget udbredt erkendelse af, at centralbanker bør holde sig temmelig tæt til monetaristiske principper.

At også politikerne i så udstrakt grad har accepteret disse principper kan imidlertid næppe forstås alene på baggrund af nye økonomisk forskningsresultater. Det er utvivlsomt snarere en følge af en bemærkelsesværdig selverkendelse af grænserne for den økonomiske politik, beslægtet med de farer, som især public choice skolen har påpeget ved det Keynesianske, mere aktivistiske syn på denne politik. Også her synes monetarismens fader, Milton Friedman, at have givet en fortolkning af sindelagsskriftet, som det er værd at slutte med.

Keynes' optimisme m.h.t. det politiske systems evne til at forbedre de samfundsøkonomiske resultater var, i følge Friedman, i realiteten farligere end indholdet af hans økono-

miske ideer, som var konstruktive og nuancerede, omend med en overdreven hang til generalisering. Keynes nærede, som hans meget anerkendende kommentarer til Hayeks *The Road to Serfdom*, citeret af Friedman, viser betydelig omend ikke ubegrænset tillid det politiske flertals evne til at træffe beslutninger ud fra høje moralske principper i overensstemmelse med samfundets langsigtede præferencer snarere end ud fra egne, mere kortsigtede interesser. Hvis denne tillid i lyset af historiske erfaringer svækkes, må det politiske system søge at påtage sig selvbegrænsninger i handlefriheden, bl.a. i form af at overlade dele af den økonomiske politik til institutionelle arrangementer, som bedre sikrer i gennemsnit gode second-best resultater. En regelbaseret pengepolitik, baseret på solid økonomisk analyse, er et førende eksempel herpå. De bekymrende erfaringer med gradvis tiltagende inflation i de fleste industrilande i tiåret fra 1965 var i dette perspektiv skelsættende, selv om monetarismen havde forgrebet de ønskelige begrænsninger i økonomisk stabiliseringspolitik før inflationen for alvor viste sig. Med de væsentlige udbygninger monetarismen har fået gennem udviklingen i makroøkonomisk teori i de seneste årtier er udviklingen af et nyt pengepolitisk regime blevet stærkt underbygget.

Referencer

- Ball, Lawrence (1997): Efficient Rules for Monetary Policy. *NBER Working Paper* 5952. Cambridge: National Bureau of Economic Research.
- Barro, Robert og David Gordon (1983): Rules, Discretion and Monetary Policy. *Journal of Monetary Economics* 12 (July): 101-121.
- Brunner, Karl (1968): The Role of Money and Monetary Policy. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review* 50 (July): 8-24.
- Bryant, Ralph (1980): *Money and Monetary Policy in Interdependent Nations*. Washington D.C.: Brookings Institution.
- Cagan, Philip (1965): *Determinants and Effects of Changes in the Stock of Money 1875-1960*. National Bureau of Economic Research, Studies in Business Cycles 13, New York.
- Cagan, Philip (1992): Monetarism. *The New Palgrave Dictionary of Money and Finance*, Vol. 2: 719-724.
- Eichengren, Barry (1992): *Golden Fetters*. London: Oxford University Press.
- Fischer, Stanley (1977): Long-Term Contracts, Rational Expectations and the Optimal Money Supply Rate. *Journal of Political Economy* 85 (February): 191-206.
- Friedman, Milton (1958): The Supply of Money and Changes in Prices and Output. in United States Congress Joint Economic Committee, *The Relationship of Prices to Economic Stability and Growth*. Compendium, Washington D.C.
- Friedman, Milton (1959): *Statements before the Joint Economic Committee*, United States Congress Joint Economic Committee Hearings on Employment, Growth and Price levels, Part 4, Washington D.C.
- Friedman, Milton (1968): The Role of Monetary Policy. *American Economic Review* 58 (March): 1-17.
- Friedman, Milton (1969): *The Optimum Quantity of Money and Other Essays*. Chicago: Aldine.
- Friedman, Milton (1997): John Maynard Keynes. *Federal Reserve Bank of Richmond Economic Quarterly* 83, 2 (Spring): 1-23.
- Friedman, Milton og Anna Schwartz (1963): *A Monetary History of the United States 1867-1960*, National Bureau of Economic Research Studies in Business Cycles of Economic Research Studies in Business Cycles No. 12, Princeton University Press, Princeton.
- Friedman, Milton, og David Meiselman (1963): The Relative Stability of Monetary Velocity and the Investment Multiplier in the United States. I E. Cary Brown et al. (red.) *Stabilization Policies*, Studies for the Commission on Money and Credit. New Jersey: Prentice Hall, Englewood: 168-268.
- King, Mervyn (1997): The Inflation Target Five Years On. *Bank of England Quarterly Bulletin*, November.
- Kydland, Finn, og Ed Prescott (1977): Rules rather Than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans. *Journal of Political Economy* 85 (June): 473-492.
- Laidler, David (1981): Monetarism - An Interpretation and An Assessment. *Economic Journal* 91 (March): 1-28.
- Lucas, Robert E. (1972): Expectations and the Neutrality of Money. *Journal of Economic Theory* 4: 103-124.
- Meigs, James A. (1962): *Free Reserves and the Money Supply*. Chicago: University of Chicago Press.
- Phelps, Edmund S. (1967): Phillips Curve, Expectations of Inflation and Optimal Unemployment over Time. *Economica* n.s. 34 (August): 254-281.
- Svensson, Lars E.O. (1988): Open-Economy Inflation Targeting. *NBER Working Paper* 6545, National Bureau of Economic Research, Cambridge, Ma.
- Taylor, John (1993): Discretion versus Policy Rules in Practice. *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy* 39: 195-224.
- Temin, Peter (1976): *Did Monetary Factors Cause the Great Depression?* New York: W.W. Norton & Co.
- Thygesen, Niels (1977): The Scientific Contributions of Milton Friedman. *The Scandinavian Journal of Economics* 79, 1: 56-98.

Tidligere publiceret i tidsskriftet *Samfundsøkonomen* (1998). Libertas takker Niels Thygesen og *Samfundsøkonomen* for tilladelse til eftertryk.

Adam Smith Prisen 1999

Præsidiets for Libertas, Selskab til Studie af Fri Markedsøkonomi og Personlig Frihed, har på sit årsmøde 20. februar 1999 vedtaget at tildele selskabets Adam Smith Pris 1999 til adjunkt, Ph.D. *Mehmet Ümit Necef*.

Adam Smith Prisen blev indstiftet i 1988 og uddeles til minde om økonomen og filosofen Adam Smith (1723-90) på eller omkring dennes fødselsdag (5. juni). Prisen tildeles til en dansker eller udlænding, der i sit virke—i skrift, tale eller handling—har arbejdet for at fremme idéerne om personlig frihed og fri markedsøkonomi. På denne baggrund er prisen tidligere tildelt direktør *Knud Tholstrup* (1988), fhv. direktør, Cand.polit. *Christian Gandil* (1989), fhv. chefredaktør, Mag.art. *Henning Fonsmark* (1991), fhv. skatte- & økonomiminister, Cand.oecon. *Anders Fogh Rasmussen* (1993), den daværende tjekkiske premierminister og økonom *Vaclav Klaus* (1994) og professor, Dr.phil. *Mogens Blegvad* (1996).

Prisen vil blive overrakt af redaktør Henning Fonsmark ved en ceremoni og festmiddag:

3. juni 1999 kl. 19.00
Christiansborg
Anneks 1 til Snapstinget

Menu

Grønne asparges vinaigrette
Entrecôte m/ moutardesauce
Jordbærtærte

Pris for deltagelse 240 kr.

Beløbet indbetales på giro : 808-0577
eller på check til Libertas
c/o Sune Wæsel
Howitzvej 63 A, 3. th.
2000 Frederiksberg

Interview:

Kapitalismens profet

I Californien sidder en Nobelpristager i økonomi og smiler over, hvordan tingene har ændret sig, siden han i 1970'erne var verdens mest udskældte fortaler for *laissez faire*-liberalisme. Men det er ikke en udelt glæde. Mens liberaliseringer er fejlet henover det tidligere Østeuropa, ser Milton Friedman fortsat socialismen marchere i Vesten. Om dét, konservatisme, EU, ØMU, Pinochet og meget andet fortæller han om i dette eksklusive interview med *Libertas*.

Af Peter Kurrild-Klitgaard

PALO ALTO, STANFORD. Det var engang i 1960'erne. Studenteroprøret og anti-Vietnam bevægelsen fejede henover de amerikanske universiteter, og University of Wisconsin havde arrangeret en paneldebat mellem på den ene side socialisten Leon Keyserling og på den anden side et sjældent syn: En 160 centimeter lille, distingveret og respekteret, økonomi-professor fra Chicago, lederen af den såkaldte "Chicago Skole" indenfor monetær teori, der havde etableret sig som USAs mest profilerede fortaler for *laissez-faire* kapitalisme, Milton Friedman.

Forsamlingen var altovervejende på Keyserlings side, mens denne—for at gøre grin med Friedmans "reaktionære liberalisme"—begyndte at læse op af denne hans modstanders bog, *Capitalism and Freedom* (1962). Ét for ét læste Keyserling op fra en liste af 14 aktuelle punkter, som Friedman mente var uforenelige med et frit samfund. Salen var stille, mens Keyserling gengav Friedmans angreb på erhvervs- og landbrugs-subsidier, handelsbarrierer, minimumslønninger, husleje- og priskontrol, bistandshjælp, o.s.v. Men da Keyserling læste Friedmans punkt nummer 10 op, brød de studerende til begges overraskelse pludselig ud i vild jubel. Punktet var: Afskaffelse af værnepligten.

Mere end 30 år efter har tingene på nogle punkter ændret sig meget, og på andre næsten ikke. Milton Friedman, den på samme tid respekterede penge-politiske ekspert og verdens uden tvivl mest kendte og kontroversielle fortaler for *laissez-faire* kapitalisme, lever og har det godt. Han holder aldrig op med at chokere, provokere og influere sine omgivelser—med at nyde det.

Og alligevel har tingene ændret sig dengang i 1970'erne, da Friedman altid blev mødt med protestskilte og rådne æg. Friedman har i mellemtiden vundet Nobelprisen i økonomi (1976). Han har endog opnået den ultimative *cadeau* i det 20. århundredes pop-kultur: At blive så kendt, at han er en slags pop-ikon. I 1980'erne sang den britiske, venstreorienterede jazz-funk gruppe *The Style Council* således i sangen "Come to Milton Keynes" om byen Milton Keynes og inviterede med eksplicit sarkasme til at "take a walk upon these hills/and see how monetarism kills." I den mere uskyldige ende har mange moret sig over kriminalromanerne skrevet under pseudonymet "Marshall Jevons", f.eks. *Murder at the Margin* (1978) og *The Fatal Equilibrium* (1985). I disse er hovedpersonen en meget lille, meget intelligent, neo-klassisk økonomiprofessor

ved navn "Harry Spearman". Er man mere til science fiction end ironiseren over "the dismal science", kan man alternativt kaste sig over thriller-dystopien *Alongside Night* (1979), hvor en af heltene såmænd er en inflationsbekæmpende Nobelpristager ved navn "Martin Vreeland".

Men når man møder Friedman som person er han ikke helt, hvad man venter sig. Mediernes og modstandernes billeder ligner ikke særligt godt. Friedman er ikke en baby-ædende, ild-spydende ærke-reaktionær gammel mand med signerede portrætter af Djenghis Khan og general Pinochet på skrivebordet. Han er heller ikke—som så mange af hans kolleger—en lettere senil, forfængelig, ophøjet, selvhøjtidelig Nobelprismodtager, der bruger størstedelen af sit liv på at rejse rundt og gentage mange gange tidligere holdte foredrag til en pris af 20.000 dollars stykket. Friedman, der foretrækker khaki-bukser og kortærmede skjorter, mødes hellere med unge studerende og uden honorar. Han bærer såmænd ikke engang det ellers letgenkendelige slips med Adam Smiths silhouet, der ellers pryder de officielle billeder af ham, og her i Californiens milde men varme vejr ligner Friedman såmænd en hvilken som helst pensionist, en mild bedstefader med billeder af børnebørnene på skrivebordet, der synes alt for stort for den lille, store mand.

Men intellektet er som forventet. På trods af at han er i 80'erne, ligner han snarere ligner en mand i begyndelsen af tresserne; øjnene funkler fortsat af det humør og den åndsklarhed, der har kendetegnet 60 års virke som et af århundredets største og mest kontroversielle økonomer.

De To Milton Friedman'er

Indtil 1960'erne var Friedman stort set kun kendt for sin intelligens og evner som økonom—som mangeårig professor i økonomi ved University of Chicago og som den ukronede leder af "Chicago Skolen" indenfor monetær teori. Men de politiske begivenheder i de turbulente sidste tre årtier vendte op og ned på meget—og afslørede for offentligheden de to sider af Friedmans profil. På den ene side den måske kritiserede, men generelt respekterede, seriøse økonom. På den anden side den kontroversielle, næsten afskyede, formodede intellektuelle ophavsmand til, hvad der i 1980'erne slog igennem som "Thatcherismen" eller "Reaganomics".

Allerede i 1932, da Friedman ankom som studerende til Chicago, var han ifølge studiekammeraten og Chicago-kollegaen George Stigler, der selv vandt Nobelprisen i 1982, "en formidabel intellektuel person". Ikke bare kunne han tænke

meget stringent og originalt, "men han var så hurtig." Ifølge en anden ven og kollega, der også—i 1986—vandt Nobelprisen, James M. Buchanan, kunne Friedman allerede dengang få enhver anden til at føle sig "som en fjerderangs førstears-studerende". Men konkret var det en forkølelse, der ufrivilligt tvang Friedman til at holde sengen i to dage og uvidende katapulterede ham til den økonomiske teoris stjernehimmel. For resultatet af sygelejet var en mindre afhandling indeholdende en alvorlig kritik af økonomen A.C. Pigou; et arbejde, der kom til at lægge en stor del af grunden for blandt andet Friedmans senere analyser af de velfærdsøkonomiske konsekvenser af pengepolitik som et politisk instrument, herunder de positive konsekvenser af en stabil pengemængde og de negative af inflation og politisk skabte konjunkturcykler. "Hvis bare han ville brække benet, kunne det være, at han ville være blevet til noget", var senere venen Stiglers sarkastiske kommentar.

Men Friedman blev til noget. Selv uden et brækket ben blev han i de næste årtier en fremtrædende økonomisk historiker, verdens ledende pengepolitiske ekspert og den ukronede leder af den gruppe af økonomer, der i århundredets anden halvdel skulle gøre Chicago til hovedstaden indenfor økonomisk nytænkning, både indenfor penge teori men også indenfor den "økonomiske" tilgang til studiet af politik, som man idag forbinder nok så meget med Chicago. Andre prominente "medlemmer" af denne klub uden kontingent er—udover hustruen Rose—den forlængst afdøde læremester, Frank Knight, Friedmans svoger Aaron Director, Milton og Roses søn, David D. Friedman, Nobelpristagere som Friedmans nære ven George J. Stigler og James M. Buchanan (der ligeledes havde læst under Knight), Ronald Coase, og senest Gary Becker og Robert Lucas. Andre kendte forskere med tættere eller løsere tilknytning til Chicago-skolen inkluderer retsøkonomer som Harold Demsetz, Richard Posner og Richard Epstein, og George P. Schultz, der var mangeårig professor dér, siden finansminister under Nixon og udenrigsminister under Reagan.

Men Friedman kunne let have brækket mere end benet. Blandt de få ting, Friedman *ikke* er blevet anklaget for, må være, at han ikke tør svømme mod strømmen. Igen udtrykte venen Stigler det rammende: "Milton er på ingen måde en charlatan: Han mener, hvad han siger, og han siger hvad han mener." Og det kan give både haft stor indflydelse og mange tæsk. Friedman fik begge dele.

Med et veletableret navn og i en alder af 50 år tog Friedman med *Capitalism and Freedom* et vovefuldt skridt; han kastede sig fra den komfortable akademiske respektabilitet ind på den internationale politiske scene som den kompromisløse fortæller for mindre stat og mere personlig og økonomisk frihed. Bogen blev en bestseller for sin art og har ialt solgt mere end 500.000 eksemplarer. Opfølgeren, den mere populær-økonomiske *Free to Choose* fra 1980 (udgivet på dansk 1982 som *Det Frie Valg*), som han skrev sammen med sin hustru, økonomen Rose Director Friedman, solgte endnu bedre—op mod en million eksemplarer—og blev til en lige så succesrig TV-serie af samme navn.

Begge disse værker—og en mangeårig ugentlig klumme i *Newsweek*—fulgte en markant offentlig profil som højrefløjens chef-ideolog og positioner som rådgiver for først Barry Goldwaters mindre succesrige præsident-kampagne i 1964, og siden for Richard Nixon og Ronald Reagan, både som kandidater og som præsidenter.

Friedmans indflydelse gik endog—via efterveer i hele det

politiske miljø—ofte længere end både kritikere og støtter altid helt har indset. Selv i Danmark. Da den konservative Poul Møller var finansminister under VKR-regeringen (1968-71), var Friedman kun kendt i en lille kreds af fagøkonomer; så lille, at Poul Møller måtte spørge sine embedsmænd, hvem manden var. Når Schlüter-regeringernes fokusering på lavinflation ville næppe med deres gode vilje være blevet tilskrevet Chicago-monetarismen. Når midten af dansk politik talte om "borgerløn", var de sjældent klar over, at ideen i sidste ende stammede fra Friedmans forslag om "negativ indkomstskat". Og selv Bertel Haarder var næppe klar over, at de ideer om at indføre et "billetsystem" i uddannelsessystemet, som han fremførte som undervisningsminister, først blev formuleret af Friedman i 1950'erne.

Liberal? Konservativ? Libertarianer?

Men Friedmans liberalisme er som forventet. Lige som forbi ledet og åndsfællen, den britiske historiker Lord Acton, så trives han med at blive mere radikal, snarere end mere "konservativ", med årene. I et amerikansk politisk spektrum, hvor "konservativ" er at være til "højre" og for økonomisk frihed, og hvor "liberal" er at være til "venstre" og imod økonomisk frihed, har Friedman ikke altid været lige let at placere. Hvis han tilhørte "højrefløj", så var det som den ukuelige *enfant terrible*. Derfor har han egentlig altid principielt foretrukket betegnelsen "liberal" fremfor "konservativ", også selvom "liberal" i USA betyder venstreorienteret, fortæller Friedman til *Libertas*:

"Jeg tror, at kampen om betegnelsen 'liberal' er et tabt slag, og det er alene derfor, at jeg begyndte at kalde mig selv for 'libertarianer'—også selvom jeg egentlig ikke bryder mig om betegnelsen. 'Klassisk liberal' er ikke nogen god betegnelse, og '1800-tals liberal' er bestemt ikke. Jeg ville gerne have betegnelsen 'liberal' uden kvalifikationer. Men i USA er det for sent, så det er derfor, jeg har kaldt mig selv 'libertarianer'.

Jeg vil gerne fortælle, hvorfor jeg ikke er 'konservativ'. Men hvis De vil have et godt forsvar for dét, så er Hayeks essay, 'Why I am Not A Conservative', i slutningen af *The Constitution of Liberty*, meget bedre.

'Konservativ' betyder at fastholde tingene, som de er, og er der én ting, jeg ikke ønsker, så er det at fastholde tingene, som de er. Jeg ønsker at forandre dem. Jeg ønsker at skære ned i statens omfang.

Det er én grund. Men der er en anden. Der er dels, ganske vist, mange former for konservatisme, men den væsentligste af dem—konservatismens hovedstrømning—har i virkeligheden ingen stærk indsigelse overfor en stærk stat som sådan—forudsat at staten gennemtvinger de værdier, som de pågældende konservative tror på. Det tror jeg ikke på; jeg tror på menneskelig frihed. Jeg mener, at mennesker har retten til at have hvilke værdier, de har. Jeg anser, naturligvis, nogle værdier for at være meget bedre end andre, men jeg mener, at den eneste effektive måde at fremme disse på er gennem overbevisning og ikke gennem tvang. Så jeg ønsker en lille stat og en svag stat. Og selvom nogle konservative er enige med mig, så er andre ikke.

Men dertil kommer dels også, at begrebet 'konservativ' som sådan er indholdsløst. Alt hvad det betyder er 'at bevare', men spørgsmålet er, hvad det er, man ønsker at bevare? Og jeg ønsker ikke at bevare en stat der beslaglægger—kontrollerer—halvdelen af samfundets indkomst."

Men det har ikke været en profil, der altid har været lige let forståelig for den offentlighed af både støtter og kritikere, der altid gerne har villet gøre Friedman til en "konservativ". Men for Friedman var og er personlig og økonomisk frihed to sider af samme sag. Ved siden af økonomiske spørgsmål har Friedmans politiske hjertesager således altid været en afskaffelse af værnepligten og legalisering af narkotika. Kun få år efter at have at have lovet de studerende, at han var imod indkaldelse af værnepligtige til at kæmpe i Vietnam, var det Friedman, der—til forbavselse for både konservative og venstreorienterede—var hovedmanden bag den permanente afskaffelse af værnepligt i fredstid. Og i dag er han næsten lige så foruroliget over "opdragelseslejr" for unge kriminelle og tvungen samfundstjeneste for modtagere af uddannelsesstøtte, som han er over 'krigen mod narkotikaen'.

Omvendt er Friedman gennem årene af mange—især amerikanske—liberalister blevet skældt ud for ikke at være radikal nok—for pragmatisme, endog opportuniste. Den forvirrende sandhed er, at mens hans holdninger under tiden kan synes meget radikale, er de på andre mere moderate. Pointen er, at Friedman opfatter sig selv som en håndværker. Hans forslag er altid, hvad han mener er det bedste af de mulige. Og for ham er det bedste det mest radikalt frimarkedsorienterede af de realistiske muligheder.

Friedman mener ikke, at hans meget eksplicitte holdninger og politiske aktiviteter har været dårlige for ham. Til *Libertas* siger han:

"Jeg tror ikke, at min offentlig fremtræden [som liberal] har påvirket mit arbejde som økonom [negativt]. For selvom seriøs, videnskabelig økonomi er mit erhverv, så er politik-anbefalinger derimod mit hverv. Og ved De hvad, man må ikke lade éns hverv bestemme éns erhverv. Og derfor tror jeg, at jeg ærligt kan sige, at det ikke har haft nogen negativ indflydelse. På den anden side så har jeg, naturligvis, været opmærksom på, hvorledes jeg har været et objekt for angreb og kritik."

The Chicago Boysog "Chile-affæren"

Den kontroversielle side af Friedman kom tydeligst til syne efter, at han i 1976 blev tildelt Nobelprisen i økonomi for sine pengepolitiske og konjunkturøkonomiske studier. Friedman måtte ved Nobel-ceremonien i Stockholm som den eneste have beskyttelse af politi og bodyguards, og hvor han end rejste, blev han—blandt andet i København—mødt af vrede, venstreorienterede demonstranter. Friedman ved godt hvorfor han mødte så stor modstand. Balladen skyldtes ikke hans teoretiske arbejder eller prisen som sådan, men derimod Friedmans udtalte laissez faire-liberalisme—og så de berømte "Chicago Boys", og hvad han kalder "Chile historien".

"Reaktionen imod mig kom primært ud af 'Chile historien'. Hvad skete der dér? Mit eget engagement i Chile var i virkeligheden ret beskeden. Nogle år før Allende kom til magten i Chile, havde Chiles Katolske Universitet, i Santiago, indgået en aftale med University of Chicago om, at vi skulle sende nogle folk derned for at hjælpe dem med at organisere deres økonom-uddannelse, og de ville så sende nogle studerende til os. Som et resultat heraf fik en gruppe af ekstraordinært dygtige chilenerne, som tog vores økonomi-kurser, og de tog naturligvis mine fag, sammen med andres fag. For at gøre en lang historie kort: Da de tog tilbage til Chile, kom Pinochet til magten. I det første år efter han kom til magten, forsøgte han at styre alt med sine militærfolk, og de lavede rod. Og den

eneste gruppe af økonomer i Chile, som ikke var blevet berørt af en tilknytning til Allende var dem, som . . . [griner] . . . havde været ved University of Chicago! Tillige havde de, efter at de var kommet tilbage til Chile, helliget dem at udarbejde et program for, hvad de kunne tænke sig at gøre i Chile, og derfor havde de et program ved hånden, og de var de eneste folk, man kunne sætte til noget. Så han [Pinochet] tog dem til sig, og de gav ham en hel del rådgivning, og de gjorde et fremragende job. Og lige netop omkring dette tidspunkt—mens alt dette skete—blev jeg inviteret til Chile for at give en serie forelæsninger, hvilket jeg tog imod. Jeg var der i sammenlagt, hvad . . . ? Seks eller syv dage. Og det var faktisk min eneste kontakt med Chile. Jeg gav en serie forelæsninger—om inflation, frihed og forskellige andre ting.

Men—og nu kommer vi til den anden side—da . . . Allende kom til magten, var det første gang, hvor det så ud som om, vi kunne få et kommunistisk system af en . . . nominelt demokratisk natur, og ikke ved et kup eller noget [lignende]. Og som et resultat heraf, da Pinochet slog Allende ud, bestemte den kommunistiske verden sig for, at de nok skulle få ham—de ville ikke lade ham slippe afsted med dét. Og de organiserede derfor en målrettet verdensomspændende kampagne for at jorde enhver, der havde nogetsomhelst at gøre med Chile. [. . .]

På dette tidspunkt var jeg allerede en ganske prominent person; jeg havde været associeret med Goldwater i '64, med Nixon i '70erne. Og derfor udvalgte den kommunistiske verden mig som et godt mål for at fremme deres anti-Chile artilleri, og jeg nærer absolut ingen tvivl om overhovedet, at demonstrationerne imod mig, var organiserede—og tydeligvis organiseret af kommunistiske personer. Vi havde demonstrationer overalt, hvor jeg gav foredrag, og der er særligt to, som jeg vil nævne; en demonstration i Chicago og en demonstration i San Diego ved hvilke, jeg så nøjagtigt de samme ansigter blandt demonstranterne, og de samme skilte. Så, som et resultat heraf, erkendte vi tidligt, at dette ikke var udtryk for en vidtspredt holdning, men simpelthen om en kampagne organiseret af de kommunistiske regimer.

Jeg holdt [iøvrigt] næsten nøjagtigt de samme foredrag, som dem jeg gav i Chile, først i Jugoslavien før jeg tog til Chile, og dernæst i Kina i 1980erne. Og da jeg kom tilbage fra Kina . . . skrev jeg et læserbrev til *Stanford Daily*, en lokal avis, hvori jeg skrev: 'I ved, alle vil være enige om, at Kina er et mere totalitært, diktatorisk samfund end Chile. Men der var alle mulige slags demonstrationer imod mig for at forelæse i Chile, og jeg har lige givet nøjagtigt de samme forelæsninger i Kina, så hvorfor er der ingen demonstrationer?'"

Det intellektuelle klima

Friedman anerkender, at tingene har ændret sig noget, og han glæder sig over forandringen:

"Hvad der har interesseret mig ved den periode [1970erne], er så forskellig situationen er idag. Virkelig forskellig. Tag, for eksempel, 1976; det var da jeg modtog Nobelprisen i Sverige, og det var da, ved selve prisoverrækkelsen, at der var en demonstration på hen mod 5.000 mennesker udenfor. Jeg var i 1991 tilbage i Sverige i forbindelse med Nobel Stiftelsens 90 års jubilæums festligheder. Hele atmosfæren var så fuldstændigt forskellig med hensyn til, hvorledes jeg personligt blev modtaget. Men lad mig understrege dette: Jeg ønsker ikke at sige noget dårligt om Sverige. For selvom der i 1976 var disse

demonstrationer, så fik jeg, efter at de havde været omtalt, mange, mange breve fra svenskere, som undskyldte for hvad deres medborgere havde gjort. Det var en meget organiseret, lille gruppe [der demonstrerede], og nu er det helt anderledes. Der var ingen af dem. Jeg forelæste i Lund og også i Stockholm, og der var ingen demonstrationer. Atmosfæren var meget positiv og entusiastisk og ordentlig. Så der har været en enorm forandring.”

Men hvad er så årsagen?

“Berlin Murens fald—dét er forklaringen på, hvorfor så meget er forandret så meget. Eller langt den dominerende forklaring. Og nu er alle disse [socialistiske] folk blevet miljøfolk! Dét er det næste . . . Se, dét, der sker, er dette: Du har en gruppe mennesker, som—for hvad grunden nu end er—*hader* kapitalismen og den private ejendomsret. De var oprindeligt socialister og kommunister, så blev de redistributionister og egalitarister, og nu er de alle blevet miljøfolk—enhver forklædning, som kan passe dem, og som vil gøre det muligt for dem at få nogle uskyldige fjolser til at slutte sig til dem.”

“Men det er mere end retorikken, der har forandret sig. Det intellektuelle holdningsmiljø er forandret i en retning, der er mere venligt indstillet overfor frie markeder og privat ejendomsret. Og man må anerkende, at hvis man vil beskrive den essentielle del af økonomien, som vi alle taler om, så er nøgleordet privat ejendomsret. Tag for eksempel argumentet om, at man ikke bør have pris- og lønkontrol, nuvel, man kan ikke have virkeligt effektiv privat ejendomsret før og med mindre, at du kan bestemme på hvilke betingelser, du vil udveksle det med andre. Og argumentet går hele vejen rundt, hele linen ud; i alt er det simple nøglebegreb privat ejendomsret. Man kan kun have en effektiv privat ejendomsret, hvis man har et frit marked. Og statens eneste, grundlæggende, centrale nøglefunktion er beskyttelsen af den private ejendomsret—at beskytte liv, frihed og ejendom, som egentlig var den oprindelige formulering, som blev modificeret til ‘efterstræbelsen på lykke’. [. . .] Intellektuelt er der ingen tvivl om, at der er sket en bemærkelsesværdig forandring i holdningsklimaet—i det intellektuelle fællesskab som helhed. [. . .]

[Men] du får ingen forandringer i USA ved at vælge de rette mennesker til kongressen eller til præsidentembedet. Det er jo, trods alt, vor overbevisning [som økonomer], at mennesker efterstræber deres egne interesser, og at dét, der er afgørende, er incitamenterne i denne proces. Det er, med en stat som vores er organiseret, i en regerings egen-interesse at styrke statens størrelse rolle. Og derfor, med mindre man kan forandre denne egen-interesse, kan man ikke forandre noget. Håbet ligger i offentlighedens reaktion, når denne manifesteres i forandringer af det institutionelle arrangement. Sådanne ‘term-limits’ er et eksempel. Bevægelsen i retning af at introducere frit valg mellem skoleformer er et andet eksempel. Offentlighedens reaktion imod narkotikaforbuddet vil blive et andet eksempel; den er voksende. Jeg forudser, at alle disse tre vil blive væsentlige . . . Så jeg er ikke pessimistisk. Men jeg tror, at vejen igennem hvilken det intellektuelle klima vil have held til virkeligt at påvirke politikkerne ikke vil være gennem eksisterende regeringer men igennem institutionelle forandringer påtvungent disse igennem pres udefra.”

Kapitalismens fremtid

Friedman mener ikke, at der er tale om, at kapitalismen realpolitisk har vundet slaget mod socialismen.

“Man har *ikke* set en global spredning af kapitalismen. Det er ikke sandt. Man har set nogle lande bevæge sig i en kapitalistisk retning, men de væsentligste udviklede lande bevæger sig i en socialistisk retning. Retorikken er idag mere favorabel i forhold til kapitalismen, end den har været i lang tid, men politikken bevæger sig i en socialistisk retning. Uanset om man tager USA, Tyskland, Frankrig eller Storbritannien, så er, tør jeg godt sige, de statslige udgifters andel af samfundsøkonomien højere idag, end den var i 1955. Så den faktiske tendens har været i retning af socialisme. I de fleste lande. På den anden side, siden Berlin Murens fald har vi haft en bevægelse i retning af kapitalisme og anvendelse af markedet i tidligere kommunistiske lande. Fra et lidt tidligere tidspunkt har man i Hong Kong, Taiwan, Singapore, Korea og hele Sydøst Asien haft en bevægelse i retning af mere kapitalisme. Lidt senere har man i Latin Amerika haft en bevægelse i retning af ikke blot kapitalisme men i retning af mere frimarkeds-orienteret kapitalisme. Ser De, Latin Amerika har altid haft kapitalisme, men det har været en oligarkisk kapitalisme og ikke en markeds-kapitalisme, ikke en frimarkeds-kapitalisme. Man har haft en bevægelse [i disse lande], men det er forkert at beskrive verden som at have bevæget sig i retning af mere kapitalisme.

Jeg har, hvad jeg kalder min ‘Velfærdsstats Syllogisme’. Alle synes at være enige med disse: Sætning nr. 1: Socialismen har været en fiasko. Sætning nr. 2: Kapitalismen har været en succes. Derfor: Vi har brug for mere socialisme! [Griner] Hvis man ser efter, hvad der sker, hvor ser man så forslag om mere kapitalisme? Sandelig ikke i USA! [. . .] Hvad der sker er, at Østeuropa forsøger så hårdt som man kan at nå til, hvor vi var for 30 år siden. Men vi forsøger, så hårdt som vi kan, at nå til, hvor de var for 10-15 år siden. Så optimisme . . . hvor? Jeg er meget optimistisk, når det gælder, hvad der sker i Østeuropa, jeg er meget optimistisk, når det gælder hvad der sker i Asien, og ja, inklusive Kina. Hong Kong, nej; jeg mener, Hong Kong vil midlertidigt bevæge sig baglæns. Men det har en stor indflydelse på Kina, og Kina bevæger sig i en meget favorabel retning. Men jeg er ikke særligt optimistisk, når det gælder hvad der sker i de vestlige lande—i USA eller Vesteuropa.”

Om Danmark, Maastricht og ØMUen

Friedmans pessimisme når det gælder Europa gælder også—og ikke mindst—den europæiske integration.

“Danmark gjorde en stor og meget fin ting ved at stemme imod Maastricht-traktaten. Men så ombestemte de sig. Det betyder imidlertid ikke så meget; Maastricht er en død ting uanset hvad . . . Jeg dannede første gang min mening om dette i 1950erne . . . Jeg tilbragte tre måneder i 1950 som rådgiver for Marshall Plan organisationen i Paris, og min opgave var at analysere, hvad der dengang var Schumann Kul-Stål Fællesskabet. Og jeg skrev et langt memorandum på det tidspunkt. . . . Jeg argumenterede dengang, at et frit marked i varer mellem de europæiske lande kun ville være muligt, hvis de skabte et system med flydende valutakurser. Hvis de på samme tid prøvede at fastholde faste valutakurser mellem landene og fjerne barriererne for transport af varer og mennesker, ville det blive en fiasko. For man vil så ikke have en tilpasningsmekanisme til at ordne monetære forstyrrelser. Hvad der er sket i de mellemliggende årtier synes for mig at have bekræftet denne analyse fuldstændigt. Først havde man det europæiske betalingsystem—det kollapsede; det var en fiasko. Så havde

man 'slangen'—og det var en fiasko. Så havde man EMS'en—og den har været en fiasko.”

“Med mindre Europa er villig til at antage guldstandard [griner], hvilket man ikke er, så kan jeg ikke se nogen mulighed for en [stabil] fælles valuta over hele Europa. Og jeg tror, at Europa ville være klart bedre stillet ved åbent at acceptere frit flydende valutakurser mellem landene og stoppe det nonsens med at forsøge at have en centraliseret styring. Bruxelles bør privatiseres.”

“Vi har [i USA] ét sprog, en fundamental kultur—omend der er regionale forskelle. Europa derimod har alle de forskellige sprog, fundamentalt forskellige kulturer; det er en hest af en helt anden farve. [. . .] Der er intet i vejen med et fællesmarked; det er kun naturligt. Der er intet i vejen med alle de europæiske lande . . . Lad Deres fantasi løbe og betragt dette: Alle de europæiske lande eliminerer—unilateralt, i samarbejde eller hvad end—alle deres handelsbarrierer, internt og eksternt, men bibeholder separate centralbanker og frie valutakurser mellem deres valutaer. Det er et fuldstændigt levedygtigt system, og alle ville have fordel af det.”

Friedmans betænkelighed ved europæisk integration skyldes dog ikke nationalistiske hensyn. Tværtimod står han her, som altid, i frihandlens lejr.

“Hvis det europæiske fællesmarked skal vedblive at være stærkt, hvilket det ikke vil . . . Ser De, . . . Hvis det europæiske samarbejde fortsætter, vil det have meget store spændinger, og det kan tænkes at ville forsøge at båndlægge disse ved at putte en høj mur rundt om sig i form af toldbarrierer—hvilket vil alvorligt hindre handlen mellem USA og det europæiske fællesmarked. Men det kan jeg egentlig ikke bebrejde dem, for USA bevæger sig også i en meget protektionistisk retning. . . . Det ser sørme ikke for lyst ud her.”

Liberalisme, narkotika og Friedman

Kernen i liberalismen er, at mennesker bør kunne bestemme over deres egen person og deres egen krop. Dette er blevet glemt af mange liberale, også når det gælder narkotika-spørgsmålet, hedder det i denne artikel af cand.phil. Gunnar Jacobsen, der fremhæver Milton Friedman som en glædelig undtagelse.

Af Gunnar Jacobsen

En liberal opfattelse af hele problematikken omkring brug af euforiserende stoffer burde tage sit udgangspunkt i liberalismens centrale ideer. Det sker imidlertid sjældent. Disse ideer er nemlig ikke det samme som de synspunkter, der med jævne mellemrum fremsættes af politiske partier, der med større eller mindre ret opfatter sig selv som liberale. Liberalismens ideer, sådan som de foreligger i dag, er derimod skabt af en lang række fremtrædende tænkere, der som oftest har været uden fast tilknytning til et bestemt politisk parti. Selv om der naturligvis ikke hersker fuld overensstemmelse mellem disse tænkere forestillinger om, hvad man skal forstå ved et idealt liberalt samfund, endsige hvordan man skal begrunde det, så er der dog nogle grundlæggende principper, de fleste af dem er enige om. Det er af indlysende grunde ikke muligt at give en fyldestgørende fremstilling af disse principper¹, men et par centrale spørgsmål skal dog kort omtales i det efterfølgende.

Kernen i liberal tænken er den opfattelse, at det enkelte menneske bør have ret til at bestemme over sit eget liv, herunder råde over egen ejendom. Grænsen for denne frihed går der, hvor andres tilsvarende rettigheder krænkes. Heraf følger bl. a., at et retfærdigt samfund efter liberal opfattelse er et samfund, der forholder sig neutralt med hensyn til, hvilke goder samfundets enkelte medlemmer efterstræber. Samfundet bør ikke selv have nogen form for målsætning. Det betyder, at politiske beslutninger bør træffes uafhængigt af bestemte forestillinger om "det gode liv", "almenvælet" eller lignende. Samfundet, d.v.s. staten, skal med andre ord ikke optræde som formynder. Det betyder også, at ingen har positive rettigheder hhv. pligter (*A* har intet krav på at *B* hjælper ham, dertil har *B* ingen pligt), idet liberalisten kun kan acceptere negative rettigheder hhv. pligter (*A* har ret til at blive fri for *B*'s indblanding, ligesom *B* har pligt til afstå fra at blande sig i *A*'s anliggender). At mennesker ud fra frivillige overvejelser bør hjælpe andre, der er kommet i nød, er derimod i fuld overensstemmelse med liberalismens idé. Kun den handling, som sker frivilligt, kan betegnes som en moralsk handling. Denne opfattelse står i skarp kontrast til kollektivistiske synspunkter, hvor fællesskabet er et højere mål og derfor står over den enkeltes ret til selv at bestemme, hvad hun/han vil med sit liv. Ofte kombineres kollektivistiske synspunkter med påstanden om, at den enkelte ikke forstår sine egne "sande" interesser, men befinder sig i en vildfarelse, som det er "samfundets" (d.v.s. statens) opgave at korrigere. Endvidere mener tilhængerne af denne opfattelse, at den tvang, staten udøver, godt kan kaldes moralsk, hvis blot hensigten med tvangen er "rigtig". Tilhængerne af dette samfundsideal har som oftest den opfattelse, at jo højere man råber på statsindgreb, jo mere moralske er man, et synspunkt, der står i skærende kontrast til f.eks. beretnin-

gen om den barmhjertige samaritan. Sagt på en anden måde: hvor kollektivisterne ønsker den ultimative autoritet placeret hos staten, vil liberalisten placere den hos det enkelte individ. For liberalisten er det den enkelte persons opfattelse af, hvad der er godt eller ondt, smukt eller grimt, efterstræbelsesværdigt eller ligegyldigt, der tæller. Dog er der ét forbehold: ingens "værdier" tæller mere end andres, dette ganske uanset disse "værdiers" kvalitet. Alle har ret til at have deres opfattelse af "værdier", ikke fordi deres "værdier" er sande, men fordi det er deres. Af ovenstående følger, at staten, for så vidt den overhovedet er nødvendig (ikke alle liberale mener det), udelukkende bør hindre borgerne i at krænke hinandens frihedsrettigheder, altså udelukkende tage sig af ydre og indre sikkerhed og så i øvrigt overlade resten til borgerne selv. Der er bestemt ikke plads til en såkaldt velfærdsstat, der både vil omfordele, formynderisk producere, hvad et flertal af politikere mener, borgerne bør have af forskellige goder samt efter forgodtbefindende gribe regulerende ind i den enkelte borgers frihed til at bestemme over egne ressourcer, hvad enten borgeren optræder som producent, lønmodtager, konsument eller noget helt fjerde.

Det kan vist roligt siges, at de vestlige demokratier, der engang i større eller mindre udstrækning havde liberale forestillinger som ideal, har udviklet sig meget anderledes, end liberalismens store tænkere gerne havde set det. Det er der mange grunde til, som det ikke er muligt at komme ind på her². Dog bør det nævnes, at politikere, som hævder, de er liberale, har et stort medansvar for den beklagelige udvikling, vi har gennemløbet de sidste mange årtier, idet de med få undtagelser ikke har haft mod og måske heller ikke den nødvendige viden til konsekvent at formulere liberale alternativer til de fremherskende kollektivistiske/socialistiske ideer. Der skal mod til at gå imod den fremherskende mening, men var det ikke Søren Kierkegaard, der sagde, at det kun er døde fisk, der svømmer med strømmen?

Hvad kan man af de få antydninger om liberalismens grundidé udlede om menneskers brug af narkotika og en evt. politisk reaktion herpå? Ja, det har en række af vor tids store liberale tænkere faktisk svaret på, åbenbart uden at det er blevet bemærket af eller har gjort indtryk på de politikere, der gør sig til talsmænd/kvinder for en politik, de sikkert selv mener, er liberalistisk. Et af svarene kommer fra Milton Friedman. I et interview har han således klart gjort rede for sin opfattelse af hele dette komplicerede problem³. Det er bestemt ulejligheden værd at se lidt nærmere på Friedmans synspunkter.

Helt i overensstemmelse med liberalismens centrale ideer ønsker Friedman ikke at gøre brugen af narkotika til et moralsk problem. Derimod fremhæver han en række empiriske påviselige konsekvenser i forbindelse med brugen af forskellige former for stimulanser, f.eks. tobak. Det er ud fra sådanne data bestemt ikke klogt at hengive sig til hyppig eller

overdreven nydelse af diverse stimulanser, men den potentielle bruger må naturligvis selv vurdere, om han tør påtage sig risikoen for at havne i noget, han givetvis ikke havde intenderet. Konsekvenserne af egen dumhed må han selv klare, idet et "behandlersamfund", der reparerer på selvforskyldte skader ikke lader sig forene med liberalismens idealer. Moralske overvejelser kommer først ind i billedet, når en overdreven brug af nydelsesmidler påfører andre skader, jfr. det ovenfor sagte om grænserne for den enkeltes frihed.

Som den hovedskyldige i den miserable situation, vi på narkotikaområdet er havnet i, står staten, d.v.s. den af politikere, embedsmandsværk og organiserede interesser førte narkotikapolitik. Denne politik er et eksempel på, at staten kan kriminalisere en handling, hvor der intet offer findes, med mindre man da accepterer det kollektivistiske synspunkt, at hver borger er statsejendom og derfor ikke må beskadiges. Uden statens forsøg på at gribe regulerende ind i den enkelte borgers ret til at bestemme over sin krop, ville vi formentlig ikke have et narkotikaproblem, i al fald ikke et, der var værd at tale om. Ikke mindst i USA burde man af 1920ernes alkoholforbud have lært, hvilke tragiske konsekvenser sådanne indgreb med stor sandsynlighed vil få.

Men som de politiske beslutningsmekanismer i bredeste forstand, altså også inklusiv pressen og den offentlige mening, nu engang virker, er der indbygget en fatal tendens til at gøre de samme fejltagelser igen og igen. Politiske tiltag med at bekæmpe import, brug og følger af narkotiske stoffer må nødvendigvis implementeres i form af oprettelsen af en lang række institutioner, bureaukratier etc. Viser det sig, at de stillede opgaver langt fra bliver løst, men tværtimod forværrer situationen, vil de pågældende institutioner i stedet for at blive lukket, sådan som private virksomheder ville være tvunget til at gøre det, presse på for at få flere ressourcer stillet til rådighed. Det betyder en yderligere udbygning af disse institutioner, både personalemæssigt og med hensyn til omfanget af opgaver og beføjelser. En sådan udbygning og professionalisering medfører bl.a., at disse institutioner er tæt på at få et monopol på viden om narkotikaproblematikken. Det er svært at forestille sig, at der fra den side vil komme politiske anbefalinger, der ikke vil udvide eller i det mindste konsolidere de etablerede positioner.

Men ud over at påpege den førte politiks manglende effektivitet, understreger Friedman også det etiske spørgsmål: i overensstemmelse med liberalismens centrale opfattelse, har ingen, ej heller politikerne, ret til at bestemme, hvad andre gør ved sig selv. Derimod har politikerne ikke kun ret til, men også pligt til at sørge for, at ingen, ej heller narkomanerne, påfører andre skader.

Friedman fremhæver, at den førte narkotikapolitik ikke blot er forfæjlet i den forstand, at den ikke har formået at nedbringe eller endog helt fjerne brugen af euforiserende stoffer, men stik imod hensigten, endskønt forudsigelig, har frembragt en gigantisk illegal narkotikabranche, øget kriminalitet og korruption samt medført en lang række andre onder. Som konsekvens af den amerikanske narkotikapolitik dør tusindvis af mennesker i Columbia og Peru, ligesom disse landes politiske stabilitet bringes i fare, påpeger Friedman. Endvidere vurderer han, at der i USA årligt finder omkring titusinde mord sted som følge af den førte politik, noget man burde have kunnet forudse ud fra erfaringerne med 1920ernes fejlslagne forbud mod konsum af alkohol. Endvidere har den førte po-

litik ud over berigelseskriminalitet også prostitution og overfyldte fængsler til følge, noget der kun er alt for velkendt fra vore hjemlige forhold.

Taler man med tilhængere af, at staten fører en eller anden form for narkotikapolitik, påpeger disse altid, at der er tale om unge mennesker, der ikke kan forudse konsekvenserne af deres handlinger. Det er bestemt et for den liberale idé vanskeligt spørgsmål, men ikke uløseligt. Friedman påpeger, at man jo også har bestemmelser, der forbyder udskænkning af alkohol for mindreårige. Man kan tilføje, at det ifølge liberal opfattelse i øvrigt burde være forældrenes og ikke statens ansvar at opdrage børnene, herunder holde opsyn med deres færden, et ideal vi har bevæget os langt bort fra i de fleste vestlige lande, utvivlsomt mest i Skandinavien.

Meget vigtig i Friedmans argumentation for en total frigivelse af alle former for euforiserende stoffer er hans velunderbyggede antagelse, at forbruget af disse stoffer, også blandt de unge, vil falde. Således fremhæver han, at når noget er forbudt, så vil det netop for unge mennesker være spændende at spise af den forbudne frugt. Han kan henvise til erfaringer med marijuana, hvor en legalisering af besiddelse og konsum i f.eks. Alaska og Holland medførte et faldende forbrug blandt mellemskoleelever. På spørgsmålet om en legalisering, som jo vil medføre et dramatisk fald i priserne til en brøkdel af de nuværende (hvorved bagmændene og deres enorme indtægter ville forsvinde), ikke ud fra almindelig økonomisk teori om priser og efterspørgsel vil medføre en mangedobling af forbrug, svarer han med rette, at det er det rene nonsens. Han fremhæver, at en "efterspørgselskurve" (som viser sammenhæng mellem en vares pris og den efterspurgte mængde) nu engang har det med at ændre sig i takt med ændringer i samfundet, her altså i takt med en legalisering af narkotika. Ud over at narkotikakonsum ikke længere ville være et udtryk for oprør mod autoriteterne, ville det blive udbudt i konkurrence med alternative, ikke-euforiserende stoffer, og ikke som nu i lukkede kredse. Så er narkotika ikke længere så spændende. Hertil kommer, at den førte politik svækker politikernes/statens troværdighed, idet disse (i USA) udbreder fejlagtige påstande som f. eks., at man bliver dum af at bruge marijuana. Når de unge først har opdaget, at man ikke kan stole på autoriteterne, tror de heller ikke på de advarsler, der er holdbare.

Friedman vender i løbet af interviewet tilbage til sin afvisning af en paternalistisk formynderstat. Hvordan slipper vi af med en sådan politik, for vi skal af med den, siger han. Vi har overhovedet ikke brug for en narkotikapolitik, lige så lidt som vi har for alle mulige andre politiske tiltag. Ironisk spørger han, hvorfor staten skal bruge borgernes skattepenge til at hjælpe folk med f.eks. kokainproblemer men ikke dem, der lider af trang til at æde sig for fede. Intervieweren stiller det sædvanlige spørgsmål: men man kan da ikke lade folk sygne hen og dø? Løsningen er ifølge Friedman ikke, at staten tager sig af sådanne problemer, men at det overlades til frivillige organisationer, der er langt bedre egnede til opgaven⁴.

Vil politikerne forstå Friedmans standpunkt? Naturligvis ikke de politikere, der har en kollektivistisk samfundsopfattelse, og det vil i f.eks. Danmark sige langt de fleste, uanset parti. Men i USA, mener Friedman, vil den førte narkotikapolitik bryde sammen inden for en overskuelig tid. Om man herefter vil gå så langt, som til en total liberalisering, betvivler han. Måske lander man på noget i retning af lovgivningen i forbindelse med alkohol og tobak, hvor staten efter Friedmans opfattelse også

regulerer for meget.

På spørgsmålet om hvad han mener om europæiske forslag med en "kontrolleret liberalisering", d.v.s. udlevering af stoffer alene til personer, som allerede er afhængige, svarer Friedman, helt i overensstemmelse med liberalismens idégrundlag, at det er et meget dårligt forslag, idet det ikke på nogen måde vil forbedre situationen, at man erstatter en fejlslagen socialistisk politik med en ny form for socialisme; man skal ikke erstatte en dårlig politik med en ny dårlig politik. Derfor er Friedman også modstander af, at lægerne udsteder recepter på narkotika til afhængige, lige som han ud fra sine liberale forudsætninger er modstander af enhver form for receptpligt. Naturligvis kan man vælge at lade sig vejlede af en læge, men man skal også frit kunne købe, hvad man vil, hvis man foretrækker det. Her kan man tilføje, at kommer man galt af sted ved at handle på egen hånd, må man også her selv tage konsekvenserne; forsikringsselskaber vil næppe dække sådanne skader men kræve, at man på en række nærmere specificerede områder altid konsulterer eksperter. For Friedman er det vigtigt at understrege, at man ikke kan føre én politik på et område og en helt anden på et andet. Den førte politik (eller bedre: undladelsen af at føre politik) må være i overensstemmelse med de grundprincipper, man anser for at være rigtige.

Har de politikere, der hævder, at de er liberale, mod til være så konsekvente som Friedman?

Noter

1. Se især Jan Narveson: *The Libertarian Idea* (1988).
2. For den tyskkyndige læser, se Gerd Haberman: *Der Wohlfahrtsstaat. Die Geschichte eines Irrwegs* (1994).
3. I *Neue Zürcher Zeitung* tillæg Folio nr. 4 (April 1992).
4. Den opfattelse ligger helt på linie med tanker om en generel velfærdsreform fremsat i David G. Green: *Community Without Politics* (London 1996).

Nekrolog:

Christian Gandil 1907-99, in memoriam

Med Christian Gandils død har Danmark mistet et af dette århundredes største liberale profiler, og *Libertas* har mistet sin nestor.

Af *Palle Steen Jensen*

Direktør, cand.polit. Christian Gandil, modtager af *Libertas'* Adam Smith Pris 1989, døde i midten af januar måned i en alder af 91 år. Han var en af de få som stod vagt om de klassiske liberalistiske ideer i et socialiseret efterkrigs-Danmark.

Gandil var oprindeligt uddannet som forstkandidat, men hans interesse for politik fik ham ind på andre baner. I 1941 blev han cand.polit. og i 1945 blev han ansat i det nyoprettede Erhvervenes Oplysningsråd (EO). Rådet blev oprettet som et modspil til de vidtgående socialiseringstanker, der dominerede efterkrigstidens Socialdemokrati—tanker der f.eks. omfattede socialisering af en række vigtige industrier og statsmonopol i udenrigshandelen som led i en socialistisk planøkonomi.

“Et stortilet privat-kapitalistisk forsøg”

Forsideomtalen fra avisen “Social-Demokraten” (29. juli 1945) hjælper til at forstå det klima, som Gandil og Erhvervenes Oplysningsråd arbejdede i: “Dethlef Jürgensen (idemanden bag EO, red.) dannede hemmelig anti-socialistisk liga under besættelsen. Storhandelen, industrifyrsterne, højfinansens, storlandbruget og rederne har rustet sig til kampen mod frisind og fremskridt.” Og inde i avisen: “Det nye foretagende, hvis eksistens det var meningen at hemmeligholde indtil videre, har fået den uskyldigt udseende betegnelse: Erhvervenes Oplysningsråd, men der er ikke tvivl om, at det er et stortilet privat-kapitalistisk forsøg på med alle midler at bekæmpe en udvikling i retning af samfundsmæssig kontrol med erhvervslivet, som har vundet så stor tilslutning under krigen.”

Der var nu ikke noget hemmeligt ved Rådet. Tværtimod. Formålet var netop at “spredde oplysning om de på det personlige initiativ hvilende frie erhvervs betydning for samfundets velstand og sunde økonomi.”

Gandil blev direktør for Erhvervenes Oplysningsråd i 1949 og forblev på denne post indtil 1974. I denne lange periode var han ansvarlig for Rådets aktiviteter, presse- og oplysningsarbejde om dansk erhvervsliv, publikationer omdelt til samtlige husstande i Danmark, mere seriøs litteratur og møder med danske og udenlandske talere. Blandt de folk Gandil fik til landet som talere var bl.a. F.A. Hayek, den tyske økonomiminister Ludwig Erhard, C. Northcote Parkinson og Milton Friedman. At avisen *Information* gav ham tilnavnet “PropaGandil” var selvfølgelig ikke venligt ment, men det var til gengæld et tegn på, at de liberale budskaber ikke bare kunne overhøres.

Erhvervenes Oplysningsråd med Gandil som direktør er

nok det nærmeste, Danmark indtil dato har været på en liberalistisk tænketank. Da Gandil gik på pension i 1974 besluttede erhvervslivet og dets organisationer at standse finansieringen af det idé-baserede arbejde for liberale ideer, og Erhvervenes Oplysningsråd lukkede.

Organisator, forfatter, digter

Gandils internationale kontakter kom i høj grad fra hans medlemskab af The Mont Pelerin Society (MPS), stiftet af Hayek i 1947. Gandil blev optaget i selskabet i 1948, beklædte posten som vicepræsident fra 1968 til 1972 og deltog aktivt i møderne i næsten 50 år.

I MPS kom Gandil i tæt kontakt med alle de “store liberale”, bl.a. von Mises, som han nærrede stor personlig respekt for.

Størstedelen af Christian Gandils skriftlige produktion består i de utallige artikler han skrev for Erhvervenes Oplysningsråd. Dog blev det også til et par mindre bøger: *Moderne Liberalisme* (1948), *Statsmagt og Demokrati* (1956), *Hvorfor stiger priserne?* (1966) og *Erhvervenes Oplysningsråd 1945-70* (1970).

Gandil var en stor beundrer af Frédéric Bastiat og stod i 1954 for genudgivelsen af Bastiats *Hvad man ser og hvad man ikke ser* på dansk og oversatte i 1956 Bastiats *Staten* til dansk. Begge bøger blev udgivet af Frihandelsklubben af 1932. Udgaverne blev i redigeret form genoptrykt i 1989 i *Staten - og andre essays om politisk økonomi af Frederic Bastiat*, redigeret af Peter Kurrild-Klitgaard.

Libertas' præsidium tildelte i 1989 den danske Adam Smith Pris til Gandil for hans “mangeårige arbejde for at fremme de liberale ideer og tanker om personlig frihed og fri markedsøkonomi”, og han gav ved flere lejligheder udtryk for sin glæde ved, at der nu var en ny generation, der kunne bære den liberale tradition videre. Det var bl.a. hans ønske at sikre en fortsat dansk forbindelse til The Mont Pelerin Society, sådan som det nu er sket med optagelsen af Otto Brøns-Petersen og Peter Kurrild-Klitgaard som medlemmer.

De sidste udgivelser fra Gandils hånd var to digtsamlinger: *At være til* (1990) og *Livets værdi* (1992). I *Livets værdi* findes ungdomsdigtet “De faa”:

Der findes faa og enkle mænd
paa denne runde jord,
der kan den kunst at tænke selv
og forme egne ord.

De fleste folk de nærer frygt
for tankekonsekvens
og lever veltfredse trygt
i tanke-impotens.”

I mange år, hvor liberalismens ideer havde trange kår, levede Christian Gandil op til idealet fra sit eget digt og var i sandhed en af “De faa”.

Digt:

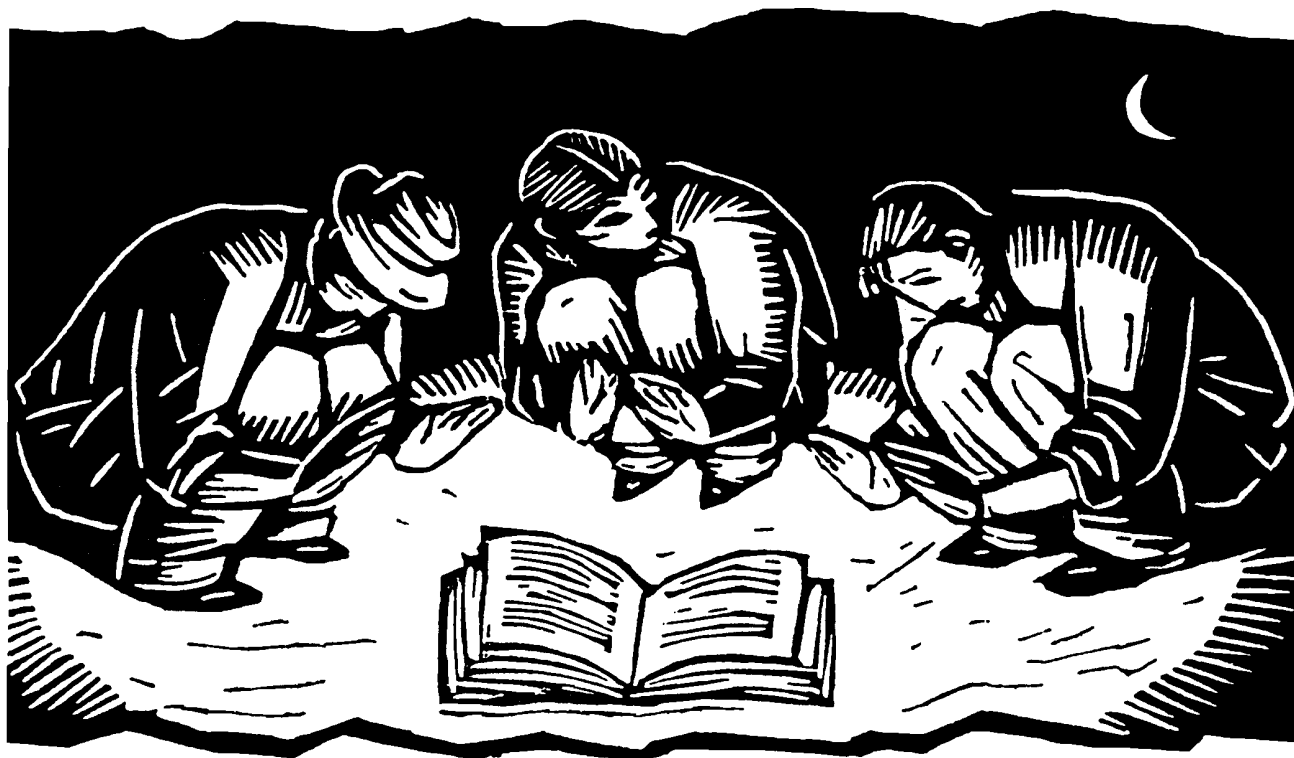
Arven

Af Christian Gandil (1907-99)

Han har kæmpet med blanke vaaben
for frihedens ædle sag,
og kampen var altid aaben,
han tonede stedse flag.

Skønt ond han i strid har døjet
ved fjendernes hug og list,
bestandig ham stod for øjet,
jeg sejrer engang til sidst.

Han mødte de stride strømme,
til døden han bød dem trods,
og alle hans stolte drømme
dem gav han i arv til os.

Anmeldelser

Two Lucky People

Milton & Rose D. Friedman: *Two Lucky People: Memoirs*. Chicago: University of Chicago Press, 1998. 660 pp. \$35.

Milton og Rose Friedman har skrevet deres memoirer i fællesskab. Umiddelbart synes det at være en besværlig model både for forfatterne og for læseren. Man kan godt på forhånd være lidt i tvivl om, hvorvidt det er relevant at læse om Rose Friedmans liv, hvis man er interesseret i Miltons.

Heldigvis er memoirerne skrevet efter metoden "dig, mig og os". Skiftevis taler Milton, derpå Rose—og en gang imellem er de fælles om teksten. Det gør memoirerne en smule ujævne, men sikrer at man har en vis klarhed over, hvad de hver især mener.

Rose Friedman bidrager med en række interessante observationer om integrationen af indvanderne i USA. Hun ser f.eks. de berygtede "sweat shops", hvor indvanderne arbejdede hårdt til en lav løn, som en glimrende integrationsmekanisme. De gav nye amerikanere en mulighed for at få fodfæste i landet, få en indtægt, lære sprog og omgangsformer, inden man blev sluset videre i samfundet.

Intellektuel udvikling

Men Rose Friedmans del af memoirerne er først og fremmest interessante, fordi hun indirekte giver et indblik i Miltons intellektuelle udvikling. Man får en tydelig fornemmelse af, at Rose er familiens ideologiske hard-liner. Hun var under alle omstændigheder under stærk indflydelse af sin ældre bror,

Aaron Director, der stod hende nært og bl.a. sikrede hende muligheder for at studere.

Da Milton skulle giftes med Rose engang i 1930'erne, sendte hendes bror Aaron et humoristisk brev til den vordende brudgom med ordene "Tell him I shall not hold his very strong New Deal leanings—authoritarian to use an abusive term—against him."

Bemærkningen kan umiddelbart virke chokerende for en ung fin-de-siècle liberal, der bilder sig ind, at de store liberale tænkere har ment det samme hele deres liv. Alene titlen på Miltons værk "Taxing to Prevent Inflation" fra 1943 siger det hele.

Men også Milton Friedman synes at være overrasket over sin egen intellektuelle udvikling. Udarbejdelsen af memoirerne gav ham anledning til at genlæse gammelt materiale og indse, hvor Keynesiansk indstillet, han egentlig havde været. Selvom han så forslaget om hårdere beskatning som et mindre indgribende alternativ til egentlig priskontrol, og faktisk betragtede det som sin indsats mod den såkaldte "Emergency Price Control Act", er han tydeligvis ikke imponeret over sig selv:

The most striking feature of this statement is how thoroughly Keynesian it is. I did not even mention money or monetary policy! . . . Until I reread my statement to Congress in preparing this account, I had completely forgotten how thoroughly Keynesian I then was. I was apparently cured, or

some would say corrupted, shortly after the end of the war.

Friedman giver en slags psykologisk forklaring på sin gradvise omvendelse til en mere stringent liberalisme. Han var grebet af atmosfæren i New Deal, hvor en række offentlige programmer gjorde det muligt at samle landets fremmeste intellektuelle i Washington. Han var grebet af betydningen af krigsindsatsen. På den baggrund var han i stand til at medvirke ved udarbejdelsen af forslaget om en amerikansk kildeskat:

At the time, we concentrated single-mindedly on promoting the war effort. We gave next to no consideration to any longer-run consequences. It never occurred to me at the time that I was helping to develop machinery that would make possible a government that I would come to criticize severely as too large, too intrusive, too destructive of freedom. Yet that was precisely what I was doing.

Selvom Milton Friedman selvfølgelig må betragtes som en temmelig autoritativ kilde til sin egen intellektuelle udvikling, er det alligevel overraskende, at han kun i ringe grad forklarer sin "omvendelsesproces". Der er hverken tale om en aha-oplevelse på vejen til Damaskus eller om en gradvis opvågning i takt med stadig større skuffelser over det politiske system. Men måske var Friedman i begyndelsen blot en intellektuel i sit elfenbenstårn. Måske kan Milton Friedmans omvendelse til liberalismen bedst forklares som resultatet af, at han løftede blikket fra sin forskning for blandt andre National Bureau of Economic Research. Han indrømmer, at hans interesse for politisk filosofi var ganske begrænset, før han bagyndte at arbejde på University of Chicago.

Økonomisk forskning

Friedmans tidlige virke omfattede f.eks. forskning i indkomstforskelle i en række professioner. Publikationen "Incomes from Independent Professional Practice" blev først offentliggjort i 1945 på grund af stor kontrovers om en del af manuskriptet. Héri introducerede han "human capital" vinklen som forklaring på, hvorfor lægers indkomst oversteg tandlægers med en tredjedel. Men han konkluderede, at faktorer såsom studiets længde og omkostninger maksimalt kunne forklare halvdelen af forskellen. Resten af forskellen måtte skyldes adgangsbarrierer til professionen. American Medical Association havde held til at begrænse adgangen til lægeerhvervet. Foreningen havde—i første omgang—også held til at bremse offentliggørelsen af Friedmans forskning.

Milton Friedman kastede sig også over så forskellige emner som studiet af indkomstfordeling over tid og studiet af jobskabelse i små eller store virksomheder. Hver gang med kontroversielle resultater som f.eks., at det muligvis er de største virksomheder, der bidrager mest til jobskabelsen, og at en persons øjeblikkelige lavtlønsstatus ikke nødvendigvis er udtryk for hans livsindkomst.

Da Friedman ved Anden Verdenskrigs afslutning besluttede sig for at gøre akademisk karriere, havnede han i den "røde højborg" University of Wisconsin. Det blev ingen succesoplevelse. Han mødte faglig jalousi og opgav at søge en fast stilling, da det blev betragtet som kontroversielt, at en så ung økonom skulle kunne opnå højere løn end etablerede profes-

sorer. I stedet fik Milton Friedman fast ansættelse ved University of Minnesota—takket være sin ven, den senere Nobelprismodtager George Stigler. Det blev starten på et frugtbart samarbejde, hvor de bl.a. sammen skrev pamfletten "Roofs or ceilings?" om huslejekontrol for Foundation for Economic Education (FEE). Pamfletten blev modtaget negativt i den akademiske økonomiske verden, der betragtede den som et liberalistisk partsindlæg. Selv opdragsgiveren, FEE's grundlægger Leonard Read, havde også svært ved at acceptere indholdet—omend mest fordi Stigler og Friedman tillod sig at skrive, at uligheden i tildeling af lejligheder kunne løses bedre gennem fordelingsmekanismer såsom indkomstskat o.l. Read mente, at Stigler og Friedman satte lighed over frihed, og parterne talte ikke sammen i et par årtier.

Stigler var også afgørende for Friedmans videre karriere på anden vis, da Milton i 1946 fik tilbudt et professorat ved University of Chicago, der nærmest havde været øremærket til Stigler. De to blev dog forenet, da Stigler også kom til Chicago i 1958.

Mont Pelerin Society

En af de store begivenheder i Miltons intellektuelle udvikling var rejsen til Europa i 1947 for at deltage i Mont Pelerin Societys grundlæggende møde. Hans svoger, Aaron Director, havde mødt Hayek ved London School of Economics. Hayek stod bag planerne om at samle en række intellektuelle for at frelse liberalismen. Muligheden bød sig i Schweiz, hvor bl.a. Trygve Hoff, Wilhelm Röpke, Karl Popper, Henry Hazlitt, Fritz Machlup, Walter Eucken, Lionel Robbins, Ludwig von Mises og Frank Knight satte hinanden stævne. Det var en farverig flok. Friedman beskriver, hvordan Mises på et tidspunkt rejste sig op under en debat og rasende erklærede, at alle de øvrige tilstedeværende måtte være socialister.

Det første møde i Mont Pelerin Society gav Friedman anledning til at diskutere sine første udkast til artiklen "The Methodology of Positive Economics" med Karl Popper. Det fik stor indflydelse på den endelige udformning. Men artiklen gav også anledning til åben uenighed mellem Rose og Milton. Miltons udgangspunkt var, at økonomers politiske holdninger er formet af deres videnskabelige forskning. Rose mente omvendt, at det er den politiske holdning, der bestemmer måden at se på verden. (Hér ville Popper have givet hende ret—men også ment at den diskussion er ligegyldig, så længe teorierne udsættes for kritik.) Efter mange års diskussion finder Milton nu, at Rose må have ret. Han kan nemlig konstatere, at mange økonomer har angrebet hans forskning mere på grund af holdninger end på grund af deres uenighed om objektive fakta.

Spirerne til EU

Rejsen til Schweiz blev ikke Milton Friedmans sidste møde med Europa. I 1950 blev han på tidligere studerendes opfordring udstationeret i Paris som rådgiver for det amerikanske organ, der overvågede Marshall planen. Hans vigtigste opgave var at analysere Schumann-planen, der lagde op til at etablere et fælles marked i Europa for kul og stål—forløberen for EU. Friedman fandt, at planen rejste nogle fundamentale problemer med hensyn til hvilken type handelsmønster, man ønskede. Var det bedre at etablere frihandelsområder, der var åbne indadtil og lukkede udadtil, eller var det bedre at gennemføre en række mindre liberaliseringer, der til gengæld havde virkning på verdensplan? Friedman konkluderer i historiens

bakspejl, at frihandelsområder *ikke* er at foretrække. Allerede dengang så han risikoen for, at de smukke ord om “konkurrence” og “fælles marked” ville blive brugt som dække for central planlægning i stor stil.

Opholdet i Frankrig gav i øvrigt Friedman anledning til at studere flydende valutakursers fordele i forhold til faste kurser på nærmeste hold. Og de følgende år skulle Friedman især specialisere sig i monetær teori bl.a. med artiklen “The Case for Flexible Exchange Rates”, der gik den mod den konventionelle visdom: “Discussion of this issue is confused by the failure to distinguish between pegged exchange rates and a unified currency.”

Friedman konkluderer, at man ikke kan have faste kurser, når man samtidig beholder sin valutariske suverænitet med separate nationalbanker. Men Friedman ser ikke nødvendigvis valutaunioner à la ØMU som den eneste måde at forene valutaer. En anden mulighed er at følge ét bestemt lands valuta slavisk. Dette giver ofte mening—især for mindre økonomier: “A small economy like Hong Kong can benefit by unifying its currency with that of its major trading partner. In order to do so it must refrain from having a central bank, which few countries are willing to do.”

Politisk-økonomisk rådgivning

Friedman konstaterer selv, at størstedelen af hans produktion er teknisk økonomisk. Politisk teori har altid kun været en bibeskæftigelse.

Rose og Milton var ikke aktive i politik før i 1960erne. Rose havde dog været valgtilforordnet for Republikanerne. I 1963 blev Milton af en god ven overtalt til at fungere som økonomisk rådgiver for den Republikanske præsidentkandidat, Barry Goldwater. Milton blev imponeret af Goldwaters vedholdende basale principper og hans mod til at indtage upopulære standpunkter, når han fandt, at de var rigtige. Også Goldwaters retorik faldt i Friedmans smag, og han citerer med glæde “Extremism in the defense of liberty is no vice. And . . . moderation in the pursuit of justice is no virtue.”

Goldwater blev mødt af en massiv negativ kampagne, der anklagede ham for at ville starte en atomkrig, hvis han blev valgt. Selvom Goldwater tabte, noterer Friedman, at kampagnen gav Ronald Reagan et gennembrud som politisk personlighed med kampagnens bedste tale. I forbindelse med et gæsteforsæt ved UCLA i 1967 fik han selv lejlighed til at møde guvernør Reagan.

Men det var som rådgiver for præsident Nixon, at Friedman fik sit første rigtige indblik i amerikansk politik:

I do remember that I was very favourably impressed with Nixon. He was highly intelligent, an intellectual in the sense that he was interested in discussing abstract ideas, extremely knowledgeable, and enjoyed engaging in discussion with someone who had different ideas, whether he initially agreed or did not.

Arbejdet for Nixon begyndte i 1968 som økonomisk rådgiver i dennes kampagne. Senere blev Friedman bl.a. medlem af det udvalg, der ca. 1970 diskuterede værnepligtens fremtid i USA. Udvalget blev sammensat af 15 medlemmer, hvoraf fem var for, fem var imod og fem var neutrale i spørgsmålet om værnepligt. Trods uenighederne endte udvalget med at aflevere en

enstemmig rapport med anbefaling om at afskaffe værnepligten.

Milton Friedman refererer bl.a. en central ordveksling med general Westmoreland, USA's øverstkommanderende i Vietnam. Westmoreland afgav vidnesbyrd ved en af udvalgets høringer, hvor han gav udtryk for, at ikke ønskede at kommandere en hær af lejesoldater. Friedman spurgte herefter, om han hellere ville kommandere en hær af slaver. Westmoreland svarede, at han ikke brød sig om, at USA's patriotiske værnepligtige blev sammenlignet med slaver. Friedman replicerede, at han ikke kunne lide at høre de patriotiske frivillige omtalt som lejesoldater. Og Friedman fortsatte:

If they are mercenaries, then I, sir, am a mercenary professor, and you, sir, are a mercenary general; we are served by mercenary physicians, we use a mercenary lawyer, and we get our meat from a mercenary butcher.

Selvom Friedman havde en positiv holdning til Nixon blev han dog gradvist chokeret over Nixons påfund: “In my opinion, Nixon's imposition of wage and price control on August 15, 1971 did far more harm to the country than any of the later actions that led to his resignation.”

Friedman beskriver, hvordan Nixon helt opportunistisk traf beslutninger, som han vidste var økonomisk skadelige med henblik på at holde sig selv ved magten. Friedman omtaler Nixons “skizofrene karakter”, og man mærker tydeligt hans afsky for en præsident, som han egentlig ønskede at have respekt for: “Few presidents have come closer to expressing a philosophy compatible with my own; and few if any have had a higher IQ, yet performance belied the rhetoric and the ability.”

Til gengæld er skudsmalet af Reagan næsten ubetinget positivt. Friedman fik lejlighed til at tjene som rådgiver for ham i det særlige økonomiske rådgivningsorgan, President's Economic Advisory Board (PEPAB):

The president was always well informed on the issues he had asked us to discuss, generally though not always had definite views about them, but was anxious to hear other views and to be informed of additional evidence. . . . No other president in my lifetime comes close to Reagan in adherence to clearly specified principles dedicated to promoting and maintaining a free society.

Dog plettes Friedmans indtryk af Reagan på et enkelt punkt: “I believe that Reagan made a mistake when he chose Bush as his vice-presidential candidate—indeed I regard it as the worst decision not only of his campaign but of his presidency.”

The Chicago Boys

En af de mest kontroversielle affærer, Milton Friedman blev involveret i, faldt sammen med, at han blev tildelt Nobelprisen i økonomi. University of Chicago havde længe haft et udvekslingsprogram med Chiles Katolske Universitet. På den baggrund deltog Friedman i en tur til Chile et års tid efter Pinochets kup. Her fik han lejlighed til at møde diktatoren og til at tale med chilenske studerende. Men hans direkte indfly-

delse på den økonomiske politik var begrænset. Og Friedmans personlige holdning var, at militærdiktatorer havde ringe forstand på økonomi. Når Friedman blev slået i hartkorn med Chiles økonomiske politik, skyldes det snarere, at en stor gruppe chilenske økonomer—de såkaldte "Chicago Boys"—havde studeret ved Chicago og indåndet den "frimarkedspositive" luft dér.

"The Chicago Boys" havde udarbejdet en monetaristisk kriseplan allerede under Allende. Denne plan blev nu—i mangel af bedre set fra generalernes synspunkt—støvet af og genbragt. Planen var en succes. Chilenerne fik standset inflationen, og siden blev Chile det første sydamerikanske land, der oplevede en stabil, høj vækst siden Anden Verdenskrig.

Friedman blev derimod angrebet af alskens venstre-intel-

lektuelle, der meget belejligt overså, at han også havde rejst i Kina og givet mening til kende dér uden at nogen havde taget anstød. Men besøget i Chile gav anledning til store demonstrationer—bl.a. i København—da Friedman i 1976 var blevet tildelt Nobelprisen.

Milton og Rose Friedmans erindringer er en guldgrube af argumenter, facts, anekdoter og observationer. I det hele taget kaster *Two Lucky People* både meget spændende nyt lys over kontroversen, da han fik Nobelprisen i 1976, over tilblivelsen af *Free to Choose* serien, over andre økonomer, og ikke mindst over deres argumenter.

Christopher Arzrouni

Militære alliancer og international frihandel

Joanne Gowa: *Allies, Adversaries, and International Trade*. New Jersey: Princeton University Press, 1994. 148 pp.

Ved afslutningen af Anden Verdenskrig havde den amerikanske Præsident Roosevelt en vision om helt ny verdensorden. Visionen indebar en ganske ny og omfattende form for stormagtssamarbejde. Verdens orden skulle opretholdes af fire internationale "politibetjente": USA, USSR, Storbritannien og Kina. Hver enkelt skulle opretholde orden indenfor sin interessesfære, mens problemer af betydning for hele det internationale system skulle løses af stormagterne i fællesskab.

Roosevelts vision om en ny verdensorden viste sig endnu mere skrøbelig og kortlivet end både Præsident Wilsons vision om Folkeforbundet efter Første Verdenskrig og Præsident Bushs idé om en ny verdensorden efter afslutningen af Den Kolde Krig. Sovietunionens besættelse af de tre baltiske lande og indsættelsen af kommunistiske regeringer i Østeuropa viste, at Roosevelts idé var i bedste fald problematisk. Sovietstyrets efterfølgende støtte til kommunistiske oprørsbevægelser i Iran, Tyrkiet og ikke mindst Grækenland, der af amerikanerne ansås for at være i den britiske interessesfære, lagde effektivt visionen om en fredelig efterkrigsorden i graven, og da briterne i vinteren 1946-47 måtte give op og bede amerikanerne om hjælp til at stoppe den sovietiske indflydelse i syd-øst Europa og Mellemøsten, var grundstenen til Den Kolde Krig lagt.

Oprettelsen af NATO i 1949 og Warszawapagten i 1955 delte den nordlige halvkugles nationer i to militære blokke med en supermagt i spidsen for hver. Delingen var dog ikke alene af sikkerhedspolitisk karakter. Også på det handelspolitiske område var verden delt og delingen fulgte grænserne for de militære blokke. NATO's medlemmer var også medlemmer af GATT, mens Warszawapagten medlemmer deltog i COMECON. De handelspolitiske mønstre kom således under hele Den Kolde Krig til at afspejle den magtpolitiske deling.

I *Allies, Adversaries, and International Trade* søger Joanne Gowa, Professor ved Princeton University, gennem konstruktion af en simpel spilteoretisk model at forklare og præcisere relationen mellem alliancedannelse og frihandel. Hun ønsker at diskutere, hvorvidt frihandel er mere sandsynligt indenfor alliancer end på tværs af alliancer og i så fald hvorfor. Helt

præcis er Gowas formål således at besvare spørgsmålet: "Under what, if any, conditions does it make sense for states to trade more freely with their allies than with their adversaries?" (pp. 5-6).

Bogens centrale tese er, at magtpolitik er en uomgængelig faktor i enhver handelsaftale p.g.a. de sikkerhedseksternaliteter, der følger af international handel. Disse eksternaliteter opstår, fordi frihandel betyder en mere effektiv ressourceanvendelse indenfor de enkelte samfund og dermed frigør økonomiske ressourcer til militær anvendelse. Med andre ord frygter staterne, at hvis de handler med en potentiel fjende, så risikerer gevinsten ved frihandel at blive brugt til en militær opbygning, der kan true dem på længere sigt.

Gowas analyse er klar og stringent i en grad så bogens disponering nærmest præsenterer en opskrift på, hvordan man med enkle midler kan opbygge en interessant analyse. I første kapitel opridses bogens argumentation og dens empiriske belæg. I kapitel 2 kritiseres teorien om hegemonisk stabilitet, som Gowa anser for at være den væsentligste systemniveau-teori om relationen mellem magtpolitik og frihandel. Hun finder, at en væsentlig svaghed ved teorien er, at den ignorerer dynamikkerne i det internationale systems anarkiske struktur. Teorien om hegemonisk stabilitet benægter så at sige betydningen af magtpolitik for international handel. Kapitel 3 udgør bogens analytiske kerne. Her argumenteres for at stormagternes strategiske handlen væsentligt influerer handelsrelationerne mellem dem p.g.a. de eksternaliteter, der opstår ved international handel, og en rational choice model konstrueres.

Bogens empiriske del indledes med kapitel 4. Her præsenterer en statistisk analyse af relationen mellem alliancer og handel fra 1905 til 1985. Analysen viser, at alliancer har haft en direkte og statistisk signifikant effekt på handel i den undersøgte periode. Endvidere viser analysen, at alliancer har en langt større effekt på frihandel i et internationalt system med kun to stormagter end i et system med flere. Der er dog også væsentlige variationer, der ikke kan forklares af Gowas model. Væsentligst synes alliancer ikke at have påvirket handelsmønstre i perioden frem til 1914. Dette får Gowa til i kapitel 5 at gå i dybden med et casestudie fra denne periode, der samtidig danner afsæt for en tilbagevendende til de mere abstrakte diskussioner i kapitel 6, der særligt fokuserer på variationer på tværs af

alliancer. I kapitel 7 konkluderes analysen.

Gowas analyse lider under en række svagheder, der ikke i sig selv sætter spørgsmålstegn ved hendes resultater men nok ved deres rækkevidde. For det første er det problematisk, at analysen alene skriver sig op mod teorien om hegemonisk stabilitet. Gowa påpeger som ovenfor beskrevet en væsentlig svaghed ved teorien, som hun anvender som udgangspunkt for sin egen modelkonstruktion. Endvidere påpeger hun, at teorien om hegemonisk stabilitet er den væsentligste system-niveauteori om forholdet mellem magtpolitik og frihandel. Der er således mindst to gode grunde til at vælge at diskutere denne teori frem for andre. Alligevel er det problematisk kun at koncentrere sig om denne teori. Det skyldes, at de væsentligste udfordringer til Gowas analyse næppe vil komme fra fortalere for dette perspektiv, hvis væsentligste tekster blev skrevet i 1970'erne og 1980'erne. Selv om teorien de senere år er blevet reformuleret og har fået en vis opblomstring i studiet af regional politisk-økonomisk institutionalisering, så er Gowas perspektiv nok fortrinsvis i konkurrence med forklaringer funderet i indenrigspolitiske faktorer.

For det andet - og i forlængelse heraf - havde det været interessant med en diskussion af ideologiers betydning for staternes sikkerheds- og handelspolitik. Gowa kontrollerer ganske vist for betydningen af regimetype, men ikke for mindst lige så grundlæggende - og svært operationaliserbare - ideologier. Her havde det været nyttigt med en grundig diskussion af forskellene på COMECON og GATT, der kunne have afklaret en række spørgsmål: Hvilke principper udgjorde grundlaget for handelsaftalerne i de to organisationer? Hvilke afgørende ligheder og forskelle er der mellem disse organisationer,

og hvilken betydning har det haft for handelsmønstrene? Er der en sammenhæng mellem handelsmønstre indenfor blokkene og mellem dem?

Endelig ville det have været interessant med en diskussion af hvilke varer, der handles mellem allierede, og hvilke varer der handles mellem stater fra forskellige alliancer. Med udgangspunkt i Gowas tese må man antage, at skævheden i handelsmønstre vil være størst, når det gælder højteknologi, og særligt højteknologi der kan anvendes til militære formål. Her må vi formode, at der ingen handel er på tværs af alliancer.

"The pursuit of power and of plenty are two sides of the same coin" konkluderer Gowa (p. 122), og grunden er, at "[trade] with an ally produces a positive externality; trade with an adversary creates a security diseconomy. As a result, ceteris paribus, free trade is more likely within than across political-military alliances" (p. 120). Konklusionen gælder imidlertid ikke under alle betingelser. Den væsentligste betingelse er, at staten er i stand til at påvirke betingelserne for samhandel.

Dette kan synes indlysende, og pointen om, at magtpolitik og handelspolitik er forbundne, er ikke i sig selv original. Bogens væsentligste pointe er således ikke, at magtpolitik og handelspolitik er snævert forbundne, men derimod *hvorfor* de er forbundne, og *under hvilke betingelser* relationen er stærkest. Samtidig udgør bogen en væsentlig påmindelse om, at ikke alene bør vi bygge bro mellem sikkerhedsstudier og studiet af international politisk økonomi, det kan også lade sig gøre med ganske enkle midler.

Anders Wivel

Bidragydere til dette nummer

Milton Friedman, har en Ph.D. i økonomi fra Columbia University og var i mange år professor ved University of Chicago og er idag Distinguished Senior Research Fellow ved Hoover Institution, Stanford University. Han modtog i 1976 nobelprisen i økonomi og er udover utallige teoretiske arbejder mest kendt som forfatter til *Capitalism and Freedom* (1962) og (med hustruen Rose) *Free to Choose* (1980), og senest *Two Lucky People* (1998).

Gunnar Jacobsen, Cand.phil., er med-redaktør for dette tidsskrift og medstifter af Libertas.

Palle Steen Jensen er selvstændig erhvervsdrivende. Han var i 1982 medstifter af både forløber for det nuværende Libertas og i 1986 af dette. Han er derudover leder af Liberty Network Europe (LINE).

Jan E. Jørgensen, Cand.jur., er bl.a. medlem af Frederiksberg Kommunalbestyrelse (V) og bidrager til www.befri.dk.

Peter Kurrild-Klitgaard, Ph.D., er medlem af Mont Pelerin Society og dette tidsskrifts redaktør.

Niels Thygesen, Dr.polit., er uddannet som Cand.polit. og som Master of Public Administration fra Harvard University. Han er Danske Bank Professor ved Økonomisk Institut, Københavns Universitet og forfatter til bl.a. *The Sources and Impacts of Monetary Changes* (doktorafhandling, 1971).

Anders Wivel, Cand.scient.pol., er Ph.D. stipendiat ved Institut for Statskundskab og har redigeret *Explaining European Integration* (1998).

Postbesørget blad
0900 København C
Bladnr. 51107

Den synlige hånd

Skat på ytringsfrihed

Hvorfor er det kun hjernedøde reklamer, der skal straffes. Hvad med partiprogrammer? Eller aviser?

Af Jan E. Jørgensen

SF, Enhedslisten og regeringen har sat en undersøgelse i gang for at finde et nyt beskatningsobjekt. Denne gang er kærligheden faldet på reklamer, som på en eller anden måde skal straffes med en afgift eller en begrænsning af fradragsretten.

I aftalen mellem partierne er der ingen begrundelse for at ville straffe reklamerne, og spørgsmålet er derfor, om det er ressourceforbruget—først og fremmest til at trykke de mange tilbudsaviser—man er ude efter, eller om man bare generelt har set sig sur på reklamer, fordi de lokker “sagesløse” forbrugere til at bruge penge på noget, de ifølge regeringen og resten af venstrefløjten ikke har brug for.

SF's finanspolitiske ordfører Jes Lunde har til Dagbladet Børsen udtalt, at skatten skal være et effektivt middel mod “hjernedødt overforbrug”, og han nævner som eksempel havestøvsugere. Det er i følge SF et junkprodukt, som opfylder et kunstigt behov skabt af reklamen. Det tyder jo på, at reklameafgiften skal ramme al form for reklame, for en havestøvsuger bliver jo ikke mindre hjernedød af, at man reklamerer for den i TV-Shop frem for i et kuponhæfte.

Gad vide, om SF forestiller sig, at der kun skal betales afgift af reklamer, der promoverer hjernedøde produkter? Det åbner jo for nogle interessante diskussioner. Der kan sikkert hurtigt opnås enighed om, at en havestøvsuger vel næppe er et af de største skridt i menneskehedens udvikling, men hvad mener SF's finanspolitiske ordfører så om alle mulige andre mere eller mindre besynderlige og unødvendige produkter? Opgaven er umulig, og udtalelsen fra Jes Lunde vidner jo dybest set om mangel på respekt for sine medmennesker. Hvis en glad haveejer frivilligt bruger sine egne penge på en ny, flot havestøvsuger, så skal han ikke stemples som hjernedød og straffes med en afgift.

Udtalelsen vidner i øvrigt også om mangel på respekt for ytringsfriheden. Hvorfor er det kun hjernedøde reklamer, der skal straffes. Hvad med partiprogrammer eller aviser? Jeg skal undlade at komme med eksempler.

En reklameskat er altså en skat på ytringsfriheden, og man

glemmer fuldstændig, at reklamer *også* bringer seriøs information til forbrugerne, som er med til at sikre det frie forbrugsvalg.

En reklameafgift vil ydermere være let at omgå. Allerede i dag ser man, hvordan diverse helsekost-producenter omgår reklamebegrænsningerne ved i stedet at fabrikere grydeklare artikler til mindre seriøse distriktsaviser, hvor produkternes mirakuløse virkning beskrives i redaktionel tekst. Der vil ligeledes næppe gå mange minutter fra en reklameafgifts vedtagelse, før man i dagligvarehandelen finder ud af at fylde tilbudsaviserne op med en artikel i ny og næ. Det ville i øvrigt være en god idé—også ud fra en markedsføringsmæssig synsvinkel. Det ville få flere til at læse i aviserne, og den enkelte tilbudsavis ville skille sig ud fra de andre.

Hvis reklameafgiften skyldes ønsket om at begrænse papirforbruget til tryksager, så vil afgiften ramme socialt skævt. De store multinationale selskaber, der har råd til TV-reklamer, vil ikke blive ramt, hvor imod det vil gå ud over den lille købmand eller skohandler, der kun har råd til en tilbudsavis. Miljøpåvirkningen af at trykke en tilbudsavis er i øvrigt yderst begrænset. Papiret bliver enten indsamlet og genbrugt eller brændt i et forbrændingsanlæg, og de træer, der bruges i papirproduktionen, bliver jo plantet igen. Samtidig er der en udvikling i gang, hvor flere og flere trykker deres tilbudsaviser på miljømærket papir, med miljømærkede farver og på miljømærkede trykkerier.

Samlet set er en reklameafgift et anslag mod ytringsfriheden, den vil let kunne omgås, den vil ramme skævt, og den vil ikke gavne miljøet i nævneværdigt omfang. Der må da være bedre måder at skaffe penge i statskassen på, når man åbenbart ikke har viljen eller evnen til at finde på besparelser.